

DANSK KIRKESANGS
ÅRSSKRIFT
1975–76

*

UDGIVET AF
SAMFUNDET DANSK KIRKESANG

UNDER REDAKTION AF
HENRIK GLAHN
OG
CHRISTIAN THODBERG

DANSK KIRKESANGS ÅRSSKRIFT
1975-76

INDHOLD

	Side
<i>Søren Sørensen</i> : Siden sidst	5
<i>Olav Andersen</i> : Samarbejde med Dansk Kirkemusikerforening	11
<i>Thomas Laub</i> : »Ih se dog, – forår i Februar!«	14
<i>Børge Ørsted</i> : Thomas Laub på orgel- og pinebænken i Holmens kirke. I anledning af 50-året for hans død	15
<i>Henrik Glahn</i> : »I Jesu navn« – en gammel visemelodi med mange udløbere	22
<i>Ea Dal</i> : Omkring Schørrings tyske koralbog	43
<i>Facsimile</i> af meloditillægget til Guldbergs salmebog 1778 med kilde- fortegnelse ved Henrik Glahn	75
<i>Christian Thodberg</i> : Om »Jesus, hvor er du dog henne«	89
<i>Henrik Glahn</i> : Om melodien	96
<i>Torben Schousboe</i> : Ny facsimile-udgave (N. Schørring: Kirke-Melodierne 1781 og Coral-Bog 1783)	98

Bilag til Dansk Kirkesangs Årsskrift:

Niels Schjørring: Tillæg til Kirke=Melodierne udkomne 1781

Trykt med tilskud fra
Statens Humanistiske Forskningsråd

SIDEN SIDST

Sommermøderne har altid været Dansk Kirkesangs primære aktivitet for, i henhold til formålet, »at virke med til at fremme forståelsen og brugen af dansk kirkesang, således som den er fornyet og tilrettelagt af Thomas Laub«.

Fra og med sommermødet 1973 i Herning blev disse møder i højere grad end tidligere anlagt som kurser med fagene orgelspil (kirkespil og kunstpil) og stemmelægning i centrum og med studiekredse i liturgi og hymnologi. Hertil kom den daglige gennemgang af salmer (tekster og melodier), der har været udgangspunkt for møderne siden det første sommermøde, og korsangen med daglige prøver og afsluttende koncert.

Det var vedtaget i arbejdsudvalget, med tilslutning af årsmødet 1973, at denne kursusform skulle fortsætte over en treårsperiode til 1976, men møderne har fået en sådan tilslutning og en sådan opbakning på årsmøderne, at kursusformen næsten selvfølgelig er blevet fortsat i 1977 og vil blive det i 1978

Sommermødet 1975 fandt sted i første uge af august på Ryslinge højskole, hvor Thorvald Aagaard havde virket. 160 deltog i mødet, hvildet betød fuld belægning på skolen og i lejede huse og pensioner omkring. Mødet var iøvrigt begunstiget af en usædvanlig varm, solrig sommeruge.

Kurserne i orgelspil blev ledet af Aksel Andersen, Inge Bønnerup, Poul Børch, Walther Børner, Georg Fjelrad, Marianne Hammer, Heinrich Hildebrandt-Nielsen, Grethe Krogh, Peter Langberg og Vera Østergaard.

For kurserne i stemmelægning stod Helge Frees Christiansen, Bodil Magid, Morten Slæbo og Bodil Thodberg. Lektor Kirsten Sass Bak holdt foredrag over emnet »Musikalsk kvalitet -folkelig kvalitet; om Th. Aagaards generation og den folkelige sangs problemer«, og aftenen forinden udflugten til Rynkeby kirke

holdt prof. Henrik Glahn og museumsinspektør Mette Müller et foredrag med titlen »Musikalske motiver i Rynkeby kirkes kalkmalerier«. Efter Rynkeby-udflugten fortsattes til Nyborg, hvor Inge Bønnerup var solist på Vor Frue kirkes nybyggede P.G. Andersen-orgel i værker af Frescobaldi, Buxtehude, Böhm, Bach, Brahms og N.V. Bentzon.

Korsangen blev ledet af Mogens Wöldike, og den afsluttende koncert blev holdt i Skt. Hans kirke i Odense med kor- og soloværker af Schütz og Buxtehude. Poul Børch var orgelsolist med værker af Couperin, Buxtehude og Bach.

Prædikant ved højmessene i Ryslinge kirke på mødets første dag var Fyns stifts biskop K. C. Holm med Søren Sørensen ved orglet. Den daglige salmegennemgang blev forestået af Niels Thomsen og Christian Thodberg for teksternes vedkommende og af Torben Schousboe og Henrik Glahn for melodiernes vedkommende. Den liturgiske studiekreds, der havde titlen »Gudstjeneste og salmer«, blev ledet af Jørgen Schultz.

Årsmødet afholdtes den 6. august 1975 med formandens beretning og kassererens fremlæggelse af regnskab. I arbejdsudvalgets sammensætning skete dette år ingen ændringer. For den »verdslige aften« stod Per Olesen, der hermed fik sin debut i D. K. som idérig entertainer!

Ved sommermødet 1976 på Grundtvigs højskole Frederiksborg den 1.-7. august udvidedes tilbudet af kurser til foruden orgel og stemmelægning også at omfatte kordirektion. De 7 orgelkurser blev ledet af Aksel Andersen, Inge Bønnerup, Poul Børch, Jens E. Christensen, Grethe Krogh, Peter Langberg og Vera Østergaard. For de 5 kurser i stemmelægning stod Sten Høgel, Mary Ann Birch Hansen, Bodil Magid, Torgen Stig Nielsen og Morten Slæbo, og de to nye direktionskurser blev ledet af Arne Berg og Erling Krog. Deltagerantallet var ca. 150, så mange der kunne være på højskolen og omkringliggende huse .

Christian Thodberg, som ledede mødet i formandens fravær, var prædikant ved den indledende højmesse i Ullerød kirke med Peter Langberg ved orglet. Salmegennemgangen blev ledet af henholdsvis Gunnar Pedersen og Torben Schousboe og Chr. Thodberg og Henrik Glahn. Den liturgiske studiekreds havde to

parallelle emner, det ene, ved cand. mag. Erik A. Nielsen, om »Kirkehistorien set gennem Den danske Salmebog«, det andet, ved Henrik Glahn, om »Musikhistorien set igennem Den danske Koralbog«.

De to foredrag var tilknyttet andre programpunkter i mødet. Organist Ole Olesen talte om »Frederiksborg slotskirke - det levende orgelmuseum« om de tre orgler, hvorpå der ved koncerten i slotskirken blev spillet værker fra renæssancetiden og den tidlige baroktid af Per Kynne Frandsen (på det historiske orgel, Compenius-orglet fra 1610), værker af Bach og Jehan Alain på det nye hovedorgel (P.G.Andersen 1972) spillet af Grethe Krogh, der også spillede et værk af Alain på det ældre hovedorgel (Marcusen & Søn 1864).

Lektor Torben Schousboes foredrag om »Gregoriansk tidebøn på modersmålet« fulgtes op dels af det afsluttende Completorium (Aftenbøn) på dansk ved koncerten i slotskirken, dels som led i salmegennemgangen.

Den afsluttende koncert fandt sted i Sankta Maria kirke i Helsingborg. Den dirigeredes af Jesper Grove Jørgensen, og der opførtes solo- og korværker af Hassler, Schütz og Buxtehude. Orgelsolist var Jørgen Ernst Hansen i værker af Martin Radeck, Buxtehude og Bach.

Om sommermødet i Askov 1977, der havde samlet det hidtil største deltagerantal, godt 250, skal der berettes i næste årsskrift.

Ved årsmødet den 4. august 1976 fratrådte valgmenighedspræst Jørgen Schultz efter ønske som medlem af arbejdsudvalget. Jørgen Schultz blev medlem af udvalget 1954 (som efterfølger af provst Egede Schack) og blev ved Harald Vilstrups afgang 1962 næstformand. Også på anden måde blev han Vilstrups arvtager, i mange år som den der bar tekstgennemgangen ved den daglige salmegennemgang, i de senere år i vekselvirkning med andre teologer og hymnologer. Tillige har Jørgen Schultz som prædikant, foredragsholder og studiekredsleder været et af Dansk Kirkesangs mest aktive medlemmer og sat sit præg på udviklingen de sidste 20 år. Samtidig med, at vi siger tak til Jørgen Schultz for de mange år i arbejdsudvalget, håber vi stadig at se ham som aktiv og produktiv ved vore sommermøder og i vore publikationer.

I arbejdsudvalget er efter Jørgen Schultz indvalgt sognepræst Olav Andersen, Bælum. Som ny næstformand er valgt Christian Thodberg. På nær disse ændringer er arbejdsudvalgets medlemmer de samme som anført i årsskriftet 1973-74 side 5.

Ved vore sommermøders anlæg som kurser kom professor Aksel Andersen siden 1973 til at indtage en ledende plads som orgellærer. Den 18. november 1977 døde Aksel Andersen under en studierejse med sine konservatoriestuderende, og der blev dermed sat punktum for en dybt engageret kirkemusikers virke. Aksel Andersen følte sig hjemme i Dansk Kirkesang, specielt blandt dets orgelkursister og i kollegernes kreds, og han nåede at introducere 3. del af sit værk »Improvisation« ved sommermødet 1977. Dansk Kirkesang vil med tak mindes professor Aksel Andersen.

Den 4. februar 1977 var halvtredsårsdagen for Thomas Laubs død. På Dansk Kirkesangs vegne nedlagde Henrik Glahn en krans på Laubs grav på Gentofte kirkegård. Dagen betød imidlertid mere end et minde i Dansk Kirkesangs annaler. Som Thomas Laubs arving har samfundet årlig modtaget alle forlags- og opførelsesafgifter af Laubs værker. Efter gældende lov ophører dette med 50-året efter komponistens død, det vil sige med udgangen af 1977.

Der er endnu en gang grund til at takke Laubs livsarvinger, hans to søstre, fru Caroline Brix og frk. Susanne Laub, for den storslåede gestus, de udviste, ved at videregive arveretten til samfundet Dansk Kirkesang. Indtægterne fra Thomas Laubs værker har sammen med kontingentindtægterne udgjort samfundets økonomiske grundlag og formåen, først i de senere år er disse indtægter blevet suppleret med offentlige tilskud til samfundets arbejde.

Denne situation, at Dansk Kirkesang ikke længere har indtægter af Th. Laubs værker, er blevet afhjulpet takket være tidligere lederes forudseenhed. I 1947 oprettedes Th. Laubs Mindefond (kgl. konfirmeret fundats fra 1952), hvortil samfundet hensatte et beløb hvert år, og som medlemmerne hvert år har givet gaver til. Målet ved oprettelsen var at nå en kapital på 100.000 kr. i 1977. Kapitalen var ultimo 1975: 99.300 kr., ultimo 1976: 107.600 kr. og

vil i 1977 være ca. 120.000 kr. (regnskabet, der godkendes af ministeriet for kulturelle anliggender, foreligger endnu ikke). Målet er således nået, og de renter, der vil blive frigjort fra 1978, vil årlig nogenlunde svare til de hidtil modtagne forlags- og opførelsesafgifter, noget mindre vil de være, men ikke katastrofalt. Faderen til idéen om Th. Laubs Mindefond er Jens Peter Larsen, der sammen med Mogens Wöldike og de skiftende arbejdsudvalg har ført idéen ud i livet. Takken skal rettes til disse fædre og til de mange medinteresserede, medlemmer og sommermødedeltagere, der gennem årene har øget fonden med store og små beløb. Behovet bliver ikke mindre de kommende år.

Begyndelsen til en forlængelse geografisk og tidsmæssigt af sommermødernes kursusvirksomhed begyndte i 1977, efter at ønsket var fremsat på et årsmøde. For dette vil Olav Andersen nedenfor gøre rede.

Dansk Kirkesangs publikationsevne satte en længe forberedt frugt i 1976 med samlingen »46 salmer. Tillæg til Den danske Salmebog« udgivet af Kirkeligt Samfund af 1898 og Samfundet Dansk Kirkesang (Gads forlag) og den tilhørende melodisamling »23 gamle og nye salmemelodier i firstemmig udsættelse«, udgivet af Henrik Glahn og Søren Sørensen (Edition Wilhelm Hansen). Et citat fra forordet til salmebogstillæget giver både noget af dets forhistorie og dets formål:

»Indenfor Samfundet Dansk Kirkesang har man altid interesseret sig for oversete dele af den gamle salmeskat, og hertil kommer, at man i en årrække i forbindelse med sommermøderne har indsunget en række af K. L. Aastrups salmer. Udsendelsen af *Udvalgte Salmer* i 1966 var et udtryk herfor. I de senere år har et udvalg derfor arbejdet i retning af et salmebogstillæg, som samtidig bragte en række nye melodier«.

»Et udvalg indenfor Kirkeligt Samfund af 1898 var på samme tid i gang med et lignende arbejde. Også her mente man, at Aastrup ubestridt er den eneste salmedigter, der for alvor har gjort sig gældende i vor tid, og at han blev alt for svagt repræsenteret i 1953-salmebogen. I forbindelse med den nye interesse for Grundtvig var begge udvalg også enige om at enkelte ting fra denne tradition burde have ny mulighed i gudstjenesten«.

»Derfor har de to udvalg i de sidste par år fundet det praktisk at arbejde sammen med udarbejdelsen af et salmebogstillæg for øje. De to udvalg har haft følgende medlemmer: For Kirkeligt Samfund *Jørgen Jensen, Vagn Kvist* og *Børge Roesen*, for Dansk Kirkesang *Gunnar Pedersen, Christian Thodberg, Henrik Glahn* og *Søren Sørensen*; de to sidstnævnte står for melodiredaktionen...«.

»For det samlede udvalg har hovedsynspunktet været, at gudstjenestens fornyelse først og fremmest beror på prædikenens centrale plads og salmegudstjenestens naturlige vækst i forhold hertil. Salmesangen er svaret på og fastholdelsen af forkyndelsen. En salmes værdi ligger i dens slidbarhed - i gentagelsens fryd«.

For teksternes vedkommende er K. L. Aastrup den centrale nye skikkelse. For melodierne er det Bernhard Christensen, der har komponeret hovedparten af det nye stof, dels til Aastrups »Udvalgte Salmer« i 1966, dels, efter udgavernes anmodning, til den foreliggende nye samling.

De to udgivende samfund, Kirkeligt Samfund af 1898 og Samfundet Dansk Kirkesang, har med denne samling udgivet det første egentlige tillæg til Salmebogen fra 1953 (nummereret i fortsættelse af Salmebogen til praktisk brug). At der har været behov for dette tillæg, viser efterspørgselen både fra kirker, skoler og enkeltpersoner. Et nyt oplag måtte udsendes mindre end et år efter førsteoplaget, og et tredje er på vej mindre end to år efter udsendelsen.

I fortsættelse af tidligere facsimile-udgivelser af danske hovedværker inden for kirkemusik og salmesang (tidligere er udgivet Hans Thomissøns salmebog 1569, Kingos Graduale 1699 og Breiendichs koralbog 1764) udsender Dansk Kirkesang indbydelse til subskription på Niels Schiørrings Choral-bog (1781 og 1783) i slutningen af 1977, og bogen forventes at foreligge i første halvdel af 1978.

Dansk Kirkesang har modtaget støtte til sit virke fra Ministeriet for kulturelle anliggender, fra Fyns Stiftsfond, Lolland-Falsters Stiftsfond og Københavns Stiftsfond til sommermøderne i 1975 og -76, og Kirkeministeriet har godkendt sommermøderne som tilskudsberettigede af de kirkelige kasser for kirkefunktionærer,

der ønsker at deltage. Statens humanistiske Forskningsråd har ydet støtte til Dansk Kirkesangs årsskrift. Arbejdsudvalget bringer en ærbødig, hjertelig tak for denne støtte og siger samtidig tak til alle, der hver på sin plads slutter op om formålet for vort samfunds arbejde, at bevare, udbygge og højne de værdier, den kvalitet og den tradition, vi ikke synes vi kan være foruden i den kirkemusikalske kultur.

December 1977.

Søren Sørensen.

Samarbejde med Dansk Kirkemusikerforening

I forbindelse med sommermødet 1976 på Grundtvigs Højskole, Frederiksborg, udtrykte en deltager ønske om, at Dansk Kirkesang ville stille sin ekspertice til rådighed for kirkesangere og organister også uden for sommermødet. Dette kunne eventuelt ske gennem et nærmere samarbejde med Dansk Kirkemusikerforening.

På arbejdsudvalgets møde i Odense d. 27. september 1976 blev det besluttet at efterkomme dette ønske, idet et udvalg ved et møde med Dansk Kirkemusikerforening skulle undersøge muligheden for en praktisk gennemførelse heraf.

Den 27. juni 1977 mødtes i Bælum for Dansk Kirkesang Søren Sørensen, Poul Børch og Olav Andersen med tre repræsentanter for kirkemusikerforeningen, Per Thrane Hansen, Gunner Laursen og Niels Morsing. Resultatet af dette møde blev, at man på forsøgsbasis ville prøve at arrangere et kursus for henholdsvis kirkesangere og organister inden for et geografisk lille område (provsti), idet man herved håbede at få gjort de organister og kirkesangere interesserede, der erfaringsvis ikke kommer på de kurser, der egnsvis tilbydes. Samtidig gav Dansk Kirkesang tilsagn om at levere en gennemgang af »månedens salme« til Dansk Kirkemusikertidende medfølgende melodihenvisninger og eksempel på forspil.

I november fandt orgelkurset sted i Sydøsthimmerland, nærmere betegnet Hadsund Provsti. 8 organister havde meldt sig til kurset der under organist H. Hildebrandt-Nielsens ledelse blev afviklet 4 onsdage i træk i Bælum kirke. Kurset afsluttedes med en velbesøgt femte aften, hvor alle medarbejderne ved kirkerne i Hadsund provsti var inviteret. Efter en gudstjeneste, hvor Søren Sørensen sad ved orglet og Olav Andersen prædikede, holdt Søren Sørensen ved et efterfølgende kaffebord et foredrag om musikkens og salmesangens betydning for gudstjenesten. Et af kirkemusikerforeningen udsendt Spørgeskema om det afholdte kursus viser, at alle deltagerne var yderst tilfredse med såvel kursusform som med den afsluttende fællesaften, samt at man gerne så lignende aktivitet fortsat og forstærket inden for provstiet. (En nærmere omtale af kurset og skemaet kan ses i Dansk Kirkemusikertidende for januar 1978).

Kurset for kirkesangere, der var bestemt til at finde sted i foråret 1978 på Sydfyn, har måttet aflyses, da et kursus af netop den art allerede var arrangeret af andre.

Den månedlige salmegennemgang i Kirkemusiker Tidende er lagt i hænderne på Chr. Thodberg, Søren Sørensen og Poul Børch, som nu efter aftale med bladets redaktør indleverer det ønskede stof.

Olav Andersen.

Fotografisk optagelse fra Frederik Rungs hjem, formentlig fra tiden o. 1884, da Thomas Laub – manden i midten! – og Rung sammen udgav »Sangmusik fra det 17. og 18. Aarhundrede«. Bagved lytter fru Augusta Rung opmærksomt til herrernes samtale ved klaveret, og fra væggen skuer gamle Henrik Rung med sin luth – i maleren J. Roeds smukke gengivelse fra 1854 – ned på det lille selskab. Fotografiet har været i Margrete Schous eje og er nu indlemmet i Musikhistorisk Museums billedsamling.

DAGEN FØR

sin død digtede Thomas Laub et lille stemningsbillede, som hidtil kun har været kendt i den snævre familie- og vennekreds. Det gengives her efter en afskrift af Ernestine Nyrop.

Ih se dog, - forår i Februar!
er tiden da rent af lave?
Erantis, gække og blå anemoner
mylrer jo frem i min have.

Og tys, hvad hører jeg – solsortfløjt!
Fra naboens mønning det lyder
ganske som når i April og Maj
ved sollys fuglen sig fryder.

Er vintren endt? eller kommer den atter
for fugle og blomster at tvinge?
Hvad end der sker, for vår i vinter
skal tak i mit hjerte dog klinge.

3. Februar 1927

Th. L.

THOMAS LAUB PÅ ORGEL- OG PINE- BÆNKEN I HOLMENS KIRKE

I anledning af 50-året for hans død

Af Børge Ørsted

Som sognepræst ved Helligåndskirken havde den senere biskop over Sjællands stift, dr. phil. Thomas Skat Rørdam, haft et meget vellykket samarbejde med sin organist Thomas Laub. Da Rørdam i 1886 kom til Holmens kirke som provst, sad Niels W. Gade endnu ved orglet og mellem ham og Laub var der unægtelig et spring på over to oktaver. I sit *Tilbageblik paa et langt Liv* fortæller Rørdams enke, at forholdet mellem hendes mand og Gade kun var det bedste, men allerede i hendes egen fremstilling ser det ud som om det mest skyldes Gades føjelighed. I et privat brev skriver Rørdam selv, at han i det første års tid ved Holmens kirke havde haft »et Par Sammenstød« med Gade.

Rørdams tale ved Gades bære den 29. december 1890 blev modtaget med megen kritik, selvom den sikkert var holdt i den bedste mening. Rørdam var en habil prædikant med en stor menighed, men ikke nogen beåndet lejlighedstaler. Biskop Stein på Fyn besværede sig over Rørdams »Lundetrav«, når han trådte op i en særlig anledning. I sin tale over Gade betonedede Rørdam måske en smule overflødigt, at også hans gerning kun var »et Brudstykke« i forhold til Jesu, der alene var fuldbragt. På den anden side mente han nok at Gades værk skulle »fortsættes og fuldføres hisset«, hvad han endelig ikke kunne vide noget om.

Men især faldt det Gades venner for brystet, at der ikke blev talt om et uerstatteligt tab ved den store tonekunstners død, men

mere om hvorledes den tomme plads snart ville blive udfyldt. Imidlertid afslørede denne sidste bemærkning sig inden længe som en altfor sand profeti, idet Gade knap var begravet, før Laub var udnævnt til hans efterfølger.

*

Om Laubs hurtige befordring fra Helligåndskirken til Holmens, indrømmer Rørdam selv i et brev til sin gode ven Gyllingpræsten Otto Møller, at den blev ordnet i en håndevending. I marineministeriet, hvorunder Holmens kirke sorterede, så man af forskellige grunde helst, at Rørdam selv klarede den sag, og derfor blev embedet end ikke slået op. Den brave admiral Ravn, som var Estrups marineminister på daværende tidspunkt, har muligvis heller ikke fra sit ophøjede stade kunnet se nogen større forskel på ansættelsen af en organist ved Holmens kirke og en hornblæser i flåden, og det må man ikke laste ham for. Men Rørdam burde ikke have benyttet sig af, at hans kirke tilfældigvis blev administreret af folk, der var mindre velorienteret angående spillets regler.

Otto Møller, som ikke blot var en bedre theolog, men øjensynlig også en mere fremsynet praktiker end Rørdam, anede straks at det værste var i anmarch og tog bestemt ikke fejl. I aviserne kastede Laubs skuffede kollegaer sig over Rørdam med en sådan iver, at en vittig hund kunne opvarte læserne af årets Blæksprutte med nedenstående tegning og kældermand.

^{7/1} Organisterne er dog nogle pudsige Musikanter. Nædens eller Alverden klager over den megen Konkurrence, klager Laubs Kolleger over, at der ikke er Konkurrence nok.

Men naturligvis blev situationen ikke bedre, da Rørdam i sit svar på de mange angreb også fremdrog Laubs kvalifikationer, som endnu ingen havde bestridt, og i kampens heft fik lejlighed

til at sparke adskillige mænd af den gamle skole over skinnebetnet. Til gengæld gik hans modstandere ganske grassat ved et protestmøde i Bethesda, hvor hverken Rørdam eller Laub blev skånet. Hvad man senere i diskussionen om Laubs melodier skulle møde som gamle travere, blev her rørt for første gang.

Men enden var ikke endda. En salmesangsaften i Holmens kirke, hvor Laub forsøgte at lære Holmens menighed den gamle rytmiske salmesang, som han selv havde draget frem af glemselen, blev af den daværende sanginspektør Viggo Sanne forstyrret på en særdeles effektiv måde.

Med strenge pålæg om at synge godt med, men på den sædvanlige urytmiske såkaldte berggrenske måde sendte han en hel drengeklasse ind i kirken, og resultatet blev naturligvis det rene kaos. Drengene sang af et godt hjerte og fuld hals, men Rørdam var heller ikke født i går. Ved graverens hjælp fik han drengene spærret inde i kirkestolene og senere presset ud af dem, hvem der stod bag det opsigtsvækkende arrangement. Men selv om sanginspektøren senere gav både Rørdam og Laub en undskyldning, glemte de aldrig den pinlige episode.

Fru Rørdam påstår, at hendes mands »store Tillid til Mennesker havde faaet et Knæk ved den Medfart, mange af dem han ansaa for sine sande Venner, havde givet ham.« Man tror gerne den gamle bispinde; for sent tilgiver man og aldrig glemmer man de lussinger, som man mere eller mindre selv har været ude om. Domorganist, dr. phil. Mogens Wöldike, som i nogle år virkede sammen med Laub ved Holmens kirke, har fornylig udtalt, at den såkaldte organistfejde gik Laub i den grad på, at han »levede i årevis tilbagetrukket med sin familie«.

*

Men gennem den fælles modgang blev venskabet mellem Rørdam og Laub blot endnu varmere. Allerede fire år efter at Laub var kommet til Holmens, skulle deres veje ved Rørdams udnævnelse til Sjællands biskop dog atter skilles. Og nu viste det sig, at Rørdam ved at skaffe Laub til Holmens i virkeligheden havde gjort ham en bjørnetjeneste.

Rørdams efterfølger G. Schepelern var gift med Laubs kusine, men i nogen grad tabt for den gode sag efter mange års samarbej-

de med en af Laubs argeste modstandere, organisten ved Trinitatis kirke Gottfred Matthison-Hansen. Laub var dog ingenlunde tilsinds at følge Schepelerns dårlige smag og nægtede straks at efterkomme hans ønske om orgelspil under den ofte timelange konfirmationshandling i Holmens kirke. På sin egen biske måde meddelte Laub provsten, at en sådan »douce musique« stødte hans »kristelig-musikalske samvittighed«, og derfor overlod han sin vikar at spille »den skønne melodramatiske underholdnings- og nydelsesmusik«.

Muligvis var Schepelern heller ikke selv særlig begejstret for at optræde til musikakkompagnement, men den arme mand var i lommen på den menighed, han ligesom Rørdam havde bragt med sig fra sit forrige embede. Den samme fromme hjord vidste imidlertid ikke blot hvad den ville have, men så sandelig også, hvad den ville have sig frabedt, og tilsidst måtte Schepelern forlange, at Laub lagde sit spil til salmerne om. Da man bebrejdede provsten dette strenge krav, anførte han til sin undskyldning, at »man skulde bare vide, hvad disse rytmiske Melodier havde kostet ham«. Vor hjemmelsmand, provst Jens Tang Bollerup, som var kateket ved Holmens kirke fra 1894 til 1899, tilføjer, at Schepelern her næppe kun sigtede til »Tabet af Menighedsmedlemmer, men ogsaa til den Nedgang i Akcidensofferet, som var en naturlig Følge deraf.«

*

Nogen større forståelse for sine salmemelodier kunne Laub heller ikke vente at finde hos komponisten Viggo Bielefeldt, som var blevet kantor ved kirken et par år før Laub blev udnævnt til organist, og fortsatte i denne stilling indtil sin død i 1909. Provst Bollerup har sikkert ret, når han gætter på, at der ikke bestod »noget særlig hjerteligt Forhold« de to kollegaer imellem.

Hvad Laub blandt andet beklagede hos Bielefeldt var en forbavsende uvidenhed om, hvor han kunne finde melodierne til søndagens salmer. I den anledning fortalte Laub engang Bollerup, at han ofte havde sagt til sig selv: »vil Manden endelig »gøre« en Bog, er det dog af den Slags Ting, som man maa vide«. Ved en anden lejlighed besværede Laub sig over at Bielefeldt, når han skulle nedskrive en melodi, »ikke kunde lade være at prøve paa at

pynte lidt paa den«. Når man betragter Laubs tilknappede ydre, tør man nok formode, at Bielefeldts hele apparition har budt ham imod. Pastor R. M. Huusom, der var kateket ved kirken fra 1905 til 1909, kalder kantoren »en meget stadselig Herre«, men tilføjer, at »naar han i sin ulastelige Jaket med Ordensbaand i Knap-hullet« trådte frem i kordøren for at bede indgangsbønnen, ventede man snarere at høre ham synge: »Skin ud du klare Solskin«, et af hans Bravournumre fra Koncertsalen«.

Da lic. theol. H. M. Fenger ved århundredeskiftet efterfulgte Schepelern som Holmens provst, fik Laub og hans melodier visseligt ikke blidere kår. Allerede ved sin tiltrædelse gav Fenger efter sigende Laub følgende salut: »De skal have Tak for Deres Arbejde for vor gamle Kirkesang – men lad *mig* blive fri!« Og dette ønske har Laub øjensynlig måttet opfylde uden forsonende kompromisser.

Pastor Huusom mindes ikke at have »hørt en eneste Laubmelodi« i sin tid ved kirken. Og pastor W. Zachariae, der var kateket fra 1916 til 1922, siger udtrykkeligt om Laub og hans reformprogram: »ved Fengers Kirke var der ikke mange Muligheder for at faa rensed ud og faa indført de af ham selv fremgravede gamle Melodier.« Skønt Huusom hverken brød sig om Laub eller hans melodier, følte han dog en smule medlidenhed med den stakkels organist, der måtte spille »Jeg vil mig Herren love« på Sophie Dedekams melodi til »Naar solen ganger til hvile« og »Op, I kristne, ruster Eder« og »Det koster ej for megen strid« på melodierne fra forsamlingshusene. Huusom medgiver Laub at det aldrig faldt ham ind »at ødelægge Melodien ved daarlig Spillemaade, men han tilføjer, at Laub på den anden side manglede »Evner og Lyst til at kalde de Toner frem fra Orglet, som var i Stand til at højne Stemningen«.

*

En smule overraskende kan Huusom alligevel berette, at med »Laub som Organist og Fenger som Forsanger – for det var han ogsaa og altid ½ Tone foran Orglet – blev der en udmærket Kirkesang i Holmens Kirke, som det var en Glæde at lytte til og en endnu større at være med i«.

Ganske det samme festlige indtryk af højmessens i Holmens kirke under Laub og Fengers auspici fik pastor Haukur Gislason, da han var blevet udnævnt til anden residerende kapellan og i den anledning besøgte kirken i november 1915. »Man lagde straks mærke til«, fortæller han, »at der var Fart over Gudstjenesten, Sangen gik hurtigere end i andre Kirker og Fenger sang foran. Selv var han umusikalsk, men han havde en stærk Stemme, der virkede noget haardt.«

Pastor Gislasons tid ved Holmens kirke kom også til at omfatte Laubs sidste år, og hvad han skriver herom røber, at Laub ikke forblev upåvirket af den megen modgang, han havde mødt. »Han passede sin Højmesstjeneste, ellers mærkede man ikke meget til ham, han ønskede ingen nye Reformers eller Forandringer. Jeg talte med ham om at indføre en Vekselsang, men det mente han ikke kunde lade sig gøre paa Grund af den store Afstand mellem Orgel og Alter i Kirken.«

I mere overført betydning lykkedes det dog den gennemmusikalske pastor Gislason at få reduceret denne afstand mellem orgel og alter en smule, idet han både gjorde brug af Laubs nadverliturgi og messetoner og ved festlige lejligheder hans bearbejdelse af Te Deum. Derimod var det nok først da pastor H. G. Hornbech ved Fengers død i 1930 blev provst, at menigheden fik lejlighed til også at synge de laubske salmemelodier.

Da Laub allerede døde den 4. februar 1927 måtte han altså finde sig i Fenger og hans restriktioner indtil sine dages ende. Var han blevet ved Helligåndskirken havde han i alt fald de sidste 16 år af sit liv i Rørdams svigersøn, Chr. Welding haft en sognepræst, som værdsatte hans arbejde. Nu kom de kun til at virke sammen i de ni år Welding var anden residerende kapellan ved Holmens kirke. Og selv om Welding var en overordentlig selvstændig personlighed, var det sikkert ret begrænset, hvad han kunne gøre for Laub på trods af Schepelern og senere Fenger.

På hundredeårsdagen for Laubs fødsel den 5. december 1952 blev der afsløret en glasmosaikrude til Laubs minde i Helligåndskirken, og det var helt i sin orden. Ved Holmens havde han virket længst, men det var ved Helligåndskirken, han fik lejlighed til at folde sig ud. I år 50 år efter Laubs død må det erkendes, at også

ved Holmens kirke har han haft en betydelig indflydelse på salmesangen, ikke mindst gennem flere af sine efterfølgere som organist ved kirken.

*

Efterskrift

Udover de trykte kilder er der til ovenstående artikel anvendt nogle erindringer som på Holmens provst dr. theol. Michael Neiiendams opfordring blev nedskrevet først i 50erne af tidligere præster ved Holmens kirke. Af de anførte citater fremgår det klart, at Laub og problemerne omkring hans salmemelodier i høj grad har beskæftiget alle disse præster uden undtagelse. Så meget mere bemærkelsesværdigt er det, at provst Fenger i sine *Erindringer fra mit Liv* (1925) end ikke nævner Laubs navn.

»I JESU NAVN«
– EN GAMMEL VISEMELODI MED
MANGE UDLØBERE

Af Henrik Glahn

For den musikhistorisk interesserede rummer den danske koralbog et rigt og varieret materiale til belysning af de skiftende epokers melodiske udtryksmåder og stiltræk. Som man kan se af den kronologiske melodifortegnelse bag i koralbogen er der indslag fra middelalderens hymner, det 16. århundredes kirkelige og verdslige visemelodier, både tyske, franske, nederlandske og nordiske, det 17. århundredes generalbaskoraler (f.eks. Crüger) såvelsom mere ariemæssige melodier (f.eks. Kingos Sjungekors-melodier), ligesom den følgende periodes pietistiske Freylinghausen-tradition er repræsenteret jævnsides med mere ordinære koralmelodier i lige lange noder fra rationalismens tid. Fra det 19. århundrede findes et betydeligt indslag fra dansk romance- og folkesang, og sidst men ikke mindst præges repertoireet ved en stærk repræsentation af Thomas Laubs melodier, der uanset den inspiration Laub og hans disciple har hentet i den gamle salmesangs melodiskat ingenlunde betegner lukningen af et historisk kredsløb, men tværtimod i vid udstrækning tilfører billedet nye stiltræk – hvilket den ofte noget følelsesladede Laub-debat har været tilbøjelig til at overse.

Foruden at tjene sit praktiske formål kan koralbogen således udnyttes som materialesamling til den musikalske smags historie, og ikke sjældent kan studiet af den enkelte melodis oprindelse, dens vandring og tilpasning til forskellige tiders musikalske tra-

ditioner desuden afdække fascinerende forbindelseslinier af musikalsk og historisk art, med berøringsflader til andre felter inden for kulturhistoriens mosaik. Blandt de mere givtige i så henseende er den melodi, som er denne artikels genstand: »I Jesu navn skal al vor gerning ske« (tekst DDS 52, melodi DDK 192), og som også har interesseret tidligere hymnologi og melodiforskning.

Tekst og metrum i danske salmer

Både i koralbog og i salmebog er »I Jesu navn« en ener, og dens anvendelse i praksis må vurderes som yderst begrænset. Med sin lange strofe og eksklusive melodi er der tale om en specialitet, som næppe mange præster vil have mod til at sætte på salmesedlen, navnlig ikke da den hører hjemme i repertoireet til nytårs dag! Men lad os først se lidt nøjere på selve tekststrofens opbygning og det knudrede metrum, som på en yderst raffineret måde skifter i stavelsernes betoningsforhold:

1. I Jesu navn
2. skal al vor gerning ske
3. om den i sandhed vorde skal til gavn
4. og ej endt med spot og spe;
5. al den i dræt,
6. som begyndes i det,
7. af nåde fremgang får,
8. indtil den målet når,
9. Gud til ære, os til gavn,
10. i vor Herres Jesu navn,
11. hvori al vor velfærd står.

Med rimfølgen a b a b c c d d e e d og stavelsestallene 4. 6. 10. 7. 4. 6. 6. 6. 7. 7. 7. skiftes der fra jambisk i lin. 1.–3 til trokæisk i lin. 4, til daktylisk i lin. 5–6, tilbage til jambisk i lin. 7–8, hvorpå strofens lin. 9–11 atter slår over i trokæisk.

Om salmens tilblivelse kan man bl.a. læse nærmere i A. Malings salmeleksikon. Den skyldes den lærde og poetisk begavede Johan Frederiksen, rektor i Roskilde, som digtede den til sit eget bryllup i 1639, ved hvilken lejlighed han selv fremførte den til orgelledsagelse i Roskilde domkirke. Allerede i 1645 optoges digtet i den af boghandleren Jørgen Holst udgivne salmebog »Aandelig Vandkilde« (en titel, vi måske er mere fortrolig med i den af Mogens Pedersen anvendte latinske version: »Pratum Spirituale«). Herfra vandrede teksten videre ind i Kingos salmebog 1699 for dermed – omend i højst forskellige redaktioner, som kan studeres hos Malling – at få sin blivende plads i rækken af danske salmebøger frem til idag.

På Kingo fik strofen åbenbart en ganske særlig tiltrækningskraft, idet han udnyttede den – og dermed melodien – til en hel cyklus af specielle »vers, som vare bestemte til at afsynges, naar Præsten gaaer i Prædikestolen«. I forarbejdet til hans salmebog, den såkaldte »Vinterpart« 1689, finder vi ikke mindre end 43 sådanne salmer, mest i to strofer, som i koncentreret form anslår hovedtemaet i det evangelium, hvorover der skulle prædikes. Kingo udfolder her sin versekunst med mesterskab og virtuositet, tekstens pointe formuleres med fænomenal pædagogisk slagkraft, som for eksempel den anden strofe af »prædikestols-salmen« til 1. søndag i advent – Jesu indtog i Jerusalem – kan illustrere:

Rid, Jesu, ind,
Mit Hjerter aabent staaer!
Ja Sjæl og Sind skal derpaa lægge Vind,
At Du Tak og Ære faaer!
Klæder og Gods, Liv og Alt
Om det gjaldt,
Jeg for din Fod vil strøe,
Ja for Dig gjerne døe!
Jeg vil, som det sømmer sig,
I det Høie sjunge Dig
Mit Hosanna hjertelig!

Som det vil ses, er strofen i Kingos udformning gjort yderligere raffineret, idet lin. 3 med de oprindelig 10 stavelser er spaltet i to på henholdsvis 4 og 6 stavelser, og lin. 5 og 6 formes i rim med henholdsvis 7 og 3 stavelser i stedet for 4 og 6. Denne form, som med opspaltningen af lin. 3 i virkeligheden resulterer i en strofe på 12 linier, ligger fast i samtlige Kingos prædikestolssalmer, hvoraf ca. halvdelen blev optaget i den autoriserede salmebog 1699. Imidlertid følte en senere tid ikke noget behov for afsyngelse af en sådan særlig beredelsessalme forud for prædiken. I Pontoppidan 1740 og de følgende salmebøger er samtlige disse Kingosalmer gledet ud; først Salmebog for Kirke og Hjem 1899 optager enkelte af dem påny, bl.a. salmen til 2. søndag efter Hellig-Tre-Konger, »O Ægtestand, du højlyksalig est«, som her indleder afdelingen af bryllupssalmer; men både den og de øvrige specielle Kingo-vers forsvandt med Den danske Salmebog 1953.

Melodien i dansk overlevering

Strofen er således gennem Johan Frederiksens »I Jesu navn« fastholdt gennem alle salmebøger siden Kingo, og dermed har også den store og særprægede melodi kunnet holde sig i alle melodi- og koralbøger frem til idag. Lad os her først kaste et blik på melodiens form i de forskellige samlinger gennem tiderne. (Ex. 1) Mest påfaldende i *Kingo* er melodiens rytmiske kunstpræg, som bl.a. ytrer sig i begyndelsesfrasens figur og i indførelsen fra lin. 5 af ottendedels-bevægelsen som stavelsesbærende enhed. *Breitendich* foretager en taktmæssig egalisering heraf, ændrer den karakteristiske førstelinie melodisk, ligesom han overhovedet redigerer ret kraftigt om på den enkelte linier.

Schiørring, hvis form stort set følges af *Zinck*, *Weyse* og *Berggreen*, introducerer den typiske koralform, overtager *Breitendichs* lin. 9 og (tildels) 10, men er iøvrigt i melodisk henseende mere tro mod traditionen fra *Kingo*. Som man vil se, er *Schiørring*, *Zinck-Weyse* og *Berggreen* noget uenige om, hvordan slutlinien skal lyde. Karakteristisk for *Laubs* form er hans bestræbelser for en rytmisk tilnærmelse til *Kingo*, hvorimod hans kirketonale ideologi forbyder ham at lade melodiens første og sidste linie gøre brug af den udpræget dur-moll-tonale ledetone; her var

Ex. 1

Kingo 1699

Breitendich 1764

Schippkring 1781 - Zinck 1801 - Weyte 1839

Berggreen

Laub 1918

Waldite 1936 - DDK

Kingo

Breitendich

Schippkring - Zinck - Weyte - Berggreen

Laub - DDK

Kingo åbenbart ikke rigtig stueren. Til gengæld ryger Laub i sin puritanisme helt ud af melodiens oprindelige stil, hvilket udgiverne af »130 Melodier« og Den danske koralbog med bibeholdelse af alle de mellemliggende linier i Laubs version rådede bod på, således at melodien i dag fremtræder som den koralform, der ligger nærmest op ad Kingos.

Kingo

Breitendich

Schiörning - Zinck - Weyse

Bergreen

Laut

Waldke - DDK

Både den kunstfærdigt opbyggede strofe og den dertil hørende melodi kan eftervises i dansk tradition siden første halvdel af det 17. århundrede. Nils Schiörning har således fremdraget en samling julesange, »Decachordum Jubilæum . . .« af rektoren ved Ribe katedralskole Anders Pedersøn Romdorff. Samlingen blev udgivet 1668 af en af skolens gamle elever, Søllerødpræsten Jørgen Lauridsen Aaskov, der bl.a. gengiver en julevise fra året 1632, »Hvor kostelig, o Gud, din' tanker er« med en melodi, som næsten er identisk med Kingos »I Jesu Navn«¹.

Et andet vidnesbyrd om, at melodien allerede på dette tidspunkt har været kendt i Danmark, møder vi i den melodioverskrift, hvormed Johan Frederikssens salme bringes i Holsts salmebog 1645. I denne henvises til visen »Al verdslig Pragt«, der er begyndelsen til et anonymt trøstedigt, lagt i munden på Christian IVs unge datter, Anne Cathrine. Anledningen var, at hendes trolovede, rigshovmester Frantz Rantzau, den 5. november 1632 var omkommet ved en drukneulykke i Rosenborgs voldgrav. Digtet i sin helhed er overleveret i Peder Syvs store visesamling

fra 1695. Det omfatter 13 strofer, som – idet man sammenstiller begyndelsesbogstaverne fra hver strofe – danner navnet ANNA CATHARINA, et såkaldt akrostikon:

Al verdslig Pragt,
Med al sin Herlighed,
Er snart ombragt, det maa jeg give Magt,
Og forandret til Fortred.
Thi den som mener iaar,
At han staar,
Om han end frygter Gud
Kand dog snart faa Bud
At han skal herfra,
Lade Glæden staa,
Hvad er da Verden at lide paa.

Anne Cathrine døde knapt et år efter sin elskedes bortgang – ikke af sorg, men af børnekopper. Men når sørgevisens digter har valgt en strofe just til denne melodi, kan der næppe være tvivl om, at det var fordi den på det tidspunkt var en ved hoffet og i andre højere kredse herhjemme udbredt og yndet melodi. Den vigtigste kilde af musikalsk art, som fører os tilbage til tiden før 1630 er en serie klavervariationer med titlen »*Gleich wie das Feuer*« af *Melchior Schildt* (ex. 2). De stammer formentlig fra den tid – 1626 til 1629 –, da denne fremragende tyske orgelkomponist var knyttet til Christian IVs store og højt kvalificerede stab af musikere. Schildt virkede under sit ophold her en tid som lærer for kongens børn på Dalum slot ved Odense, hvor han bl.a. underviste Anne Cathrine i klaver.² Desværre er det ikke lykkedes at spore teksten til »*Gleich wie das Feuer*«, som Schildt har udsat i tre variationer med stor elegance og teknisk krævende figurationer. Men overskriften viser, at den har været kendt i tysk verdslig visetradition.

Ex. 2 (brudstykke)

Melchior Schildt.

I. Gleich wie dass feuwr (mit Variationen). M.S.

The first system of musical notation consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is common time (C). The music begins with a series of chords and single notes in the bass, followed by a melodic line in the treble.

The second system continues the piece, featuring a more active treble line with eighth and sixteenth notes. The bass line provides a steady accompaniment with chords and moving lines.

The third system shows further development of the melodic and harmonic material. The treble line has some slurs and ties, while the bass line continues with rhythmic accompaniment.

The fourth system concludes the first part of the piece. It features a final melodic flourish in the treble and a cadence in the bass.

2. Variatio.

The first system of the second variation, labeled '2. Variatio.', begins with a more rhythmic and melodic approach. The treble line features a series of eighth-note patterns, and the bass line has a steady eighth-note accompaniment.

The second system of the second variation continues the rhythmic and melodic themes. It includes a repeat sign at the end of the system.

Melodiernes brug i Holland

For at nå frem til melodians oprindelse skal vi imidlertid ikke til Tyskland, men – i første omgang – til Holland. Vi møder her melodien i en række visesamlinger til tekster af såvel verdslig som gudelig art. Tidligst træffes den i en af *Jan Jansz. Starter* udgiven samling »Friesche Lusthof«, Amsterdam 1624, hvor den er knyttet til en hyrdevise, »D'wt-muntenst' Harderinne« med melodioverskriften »The fairest Nymph, those valleys, or Mountaines ever bred«, – altså med henvisning til en *engelsk* visetekst (ex. 3). Men lad os inden vi forfølger dette spor opholde os et øjeblik ved J.J. Starter, som næppe er ret mange danske bekendt. Han fødtes o. 1593 som søn af en engelsk væver, slog sig i 1614 ned i Leeuwarden i Friesland (heraf »Friesche Lusthof«) som boghandler og forlægger, oprettede her et digterlaug, skrev selv komedier, viser og lejlighedsdigte og udgav første gang »Friesche Lusthof« i 1621, der senere kom i en lang række nye oplag og genoptryk helt frem til efter år 1700. Det er i 3. udgave af »Friesche Lusthof« 1624, at vor melodi tidligst mødes på hollandsk grund.³ Men iøvrigt rummer samlingen en række andre visemelodier af engelsk oprindelse.

I 1625 trådte Starter i tjeneste som historiograf hos den fremstående tyske feltherre, grev Ernst von Mansfeld, hvis heroiske bedrifter han skildrer i et længere kvad. Det må i denne sammenhæng indflettes, at Starter alt i alt ikke fik megen fornøjelse af at gå i von Mansfelds tjeneste. Denne havde nemlig været så ufor-sigtig at lade sig hverve af den danske konge, der just i 1625-26 under 30-årskrigen optrapning følte sig forpligtet til at gøre sin entré på den europæiske krigsskueplads. I det uheldige felttog mod Tilly ledede von Mansfeld en af de troppeafdelinger, som sluttede sig til Christian IVs hær, der som bekendt led et sviende nederlag ved Lutter am Baremberg. Efter alt at dømme var Jan Starter med her, som han var det i von Mansfelds fortsatte krigstog, der allerede i 1626 afsluttedes med den tyske feltherres og hans poetiske lejesvends død et eller andet sted i det ungarske rige.

Men i hollandsk musikhistorie levede Starters sange videre, og med dem melodien til den før nævnte hyrdevise, bl.a. i en anden

Klaegh-Liedt,

Ⓞ Ger d'on-rype doodt Gay P H Y L L I S.

Stemme: *The fairest Nymph those Vallies, or Mountaines ever bred, &c.*

Diptmuntenst' Harde - rinne/ die onder 's Hemels kay Op aerden heeft
 tot heden toe geleest In deught en - wetenschap/ In hoog-hegaefoe - zin -
 nen/ in leden wel ge teld/ In watmen roemt Dooz schoon/ of schoonhepdt noemt/ Leydt dooz
 de Doot ge - belt. Het wyede Dood-lot (den menschen onnydlyck) Geen ge - naed gebuyck:
 Maer doodt eer 't recht ontluyckat/ Met een vorst onnydlyck 't kroosse dus ontydlyck
 D'wyl het op het schoonste ruyckt, Ⓞ domme

Ex. 4: Jacob van Eyck: Variationer for blokfløjte (ca. 1644).

LAURA

Musical score for 'LAURA' in G minor, 4/4 time. The score consists of four staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The melody starts with a quarter note G4, followed by quarter notes A4, B-flat4, and C5. The second staff contains a first ending (1.) and a second ending (2.). The third staff begins with a repeat sign. The fourth staff concludes with a double bar line and repeat dots.

Modo 2

Musical score for 'Modo 2' in G minor, 4/4 time. The score consists of five staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The melody is characterized by eighth-note patterns. The second staff contains a first ending (1.) and a second ending (2.). The third staff begins with a repeat sign. The fourth and fifth staves continue the melodic line, with the fifth staff concluding with a double bar line and repeat dots.

Modo 3

The image shows a musical score for 'Modo 3' in G minor. It consists of eight staves of music written in treble clef. The key signature has one flat (B-flat). The music features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. There are repeat signs (double bar lines with dots) and first/second endings (marked '1.' and '2.') in the fourth staff. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

udbredt visesamling fra 1648 («Gesangh der Zeeden») hvor den bærer overskriften *Gravesande*. Samme titel møder vi i en næsten samtidig samling fløjtestykker, »Der Fluiten Lusthof« fra o. 1644 af den for sin tid berømte blokfløjtenist i Utrecht, *Jacob van Eyck*.⁴ Melodien udvikles her i en række virtuost-instrumentale variationer under benævnelsen »Ballette Gravesande«, – hvilket van Eyck dog synes at have glemt igen, da han i III del af »Der Fluiten Lusthof« påny bringer en serie variationer over melodien, denne gang under titlen »Laura«! (ex. 4).

Melodiens engelske kilder

Det er imidlertid Starters melodiangivelse, der fører os til melodiens ældste kilde. »The fairest Nymph« viser sig at være teksten til en pastoral sørgevisse ved den skønne Phillidas død, tolket af hyrder og nymfer »to a new court tune«, som det angives i et engelsk skillingstryk fra slutningen af 1600-tallet.⁵ Men klagesangens tekst møder vi allerede o. 1620 i en håndskreven sangbog, Giles Earles Songbook, som opbevares i British Museum. At den desuden – ligesom i Danmark – også tidligt i engelsk tradition fandt anvendelse til religiøs tekst, viser en samling »Psalmes or Songes of Sion« af William Slayter fra 1642, som ifølge en håndskreven tilskrift har anvendt »The fairest Nymph the Valleys« som melodi til en gendigtning af Ps. 84, »Lord how amiable Thy Tabernacles be«.

Vigtigere er det imidlertid, at den musikalske overlevering bringer beviser på melodiens tidlige anvendelse og udbredelse i England. En række håndskrifter med musik for klaver – eller mere præcist: virginal, som er den engelske form for spinet – fra perioden ca. 1630 til ca. 1660 rummer variationer over »The fairest Nymph«. Titelne i de nævnte klaverhåndskrifter varierer iøvrigt, idet vi foruden viseteksten ser angivelsen »Grayes Inn Maske« (»Graiseind Maske«). Muligvis er denne titel da i Holland blevet forvansket til den kryptiske betegnelse »Gravesande«, som omtaltes ovenfor.

I en enkelt af de håndskrevne engelske samlinger for klaver tilskrives variationerne den fremragende komponist *Orlando Gibbons* (1583–1625).⁶ Hvor sikker denne angivelse er, skal jeg lade være usagt. Stykket er imidlertid optaget i nyudgaven af Gibbons klavermusik, selvom det kildemæssige belæg forekommer svagt. Man lægger iøvrigt her mærke til, som et typisk træk ved den engelske variationsform på den tid, at hvert led i melodien varieres isoleret, d.v.s. i formen: A – A var. – B – B var., hvorimod Schildt, først bringer hele melodien i enkel udsættelse og derefter i figurerede variationer.

Ex. 5: Fra John Sturt's luthbog (Brit. Mus. Add. 38539), »graysin maske«.
Transkr. ved Niels Brynjolf Pedersen.

The musical score is written in G minor (one flat) and 3/4 time. It consists of five systems of piano accompaniment, each with a treble and bass staff. The first system begins with a treble staff containing a whole note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5. The bass staff starts with a whole note G3, followed by quarter notes F3, E3, and D3. The second system continues with a treble staff of quarter notes G4, A4, Bb4, and C5, and a bass staff of quarter notes G3, F3, E3, and D3. The third system features a treble staff with a whole note G4, followed by quarter notes A4, Bb4, and C5, and a bass staff with quarter notes G3, F3, E3, and D3. The fourth system has a treble staff with quarter notes G4, A4, Bb4, and C5, and a bass staff with quarter notes G3, F3, E3, and D3. The fifth system concludes with a treble staff of quarter notes G4, A4, Bb4, and C5, and a bass staff of quarter notes G3, F3, E3, and D3. The score includes various musical notations such as accidentals, slurs, and repeat signs.

Til opklaring af melodiens oprindelse er det imidlertid afgørende at hefte sig ved angivelsen i flere af de engelske kilder, som kalder den »a maske« eller mere præcist: »Grays Inn Maske«. Der ligger heri en vigtig og interessant henvisning til den funktion og specielle sammenhæng, hvori melodien er blevet til, nemlig som musikalsk ingrediens i en engelsk »masque«. Man kan ordret oversætte det til maskespil. Men denne fra Italien stammende genre (»Mascherata«), som dyrkedes med stor iver i renaissance-tidens England, var en blandet og broget forestilling, i hvilken indgik pantomime, ballet, sange og instrumentale indslag fortrinsvis af dansemæssig karakter. Talte dialoger, rimede som urimede indgik ligeledes, og handlingen bestod oftest i enfoldige allegorier eller skildringer af mytologiske episoder med aktuelle hentydninger.

Jævnside med komedier, optog, bjørnekampe, jagter og fyrværkeri blev maskespillet et led i hoffets og adelens forlystelser. Navnlig blomstrede genren i England under Jakob I, hvis dronning, Christian IVs søster, Anne, efter sigende havde en særlig passion for »the masque« og selv medvirkede deri. Blandt de digtere, som leverede tekster eller libretti til engelske maskespil på den tid, tælles fremragende dramatikere som Ben Jonson, Inigo Jones m.fl., og ligeså fremragende komponister satte musik dertil, f.eks. Thomas Campion (d. 1620), Robert Johnson (d. 1633) og John Coperario (d. 1627).⁷

Indtil videre har komponisten til vores »Grays Inn Masque« dog ikke kunnet identificeres. Det er måske også mindre væsentligt på baggrund af, at den kan spores til sin formentlig allertidligste version i et luthåndskrift fra tiden 1613–16. Satsen er indeholdt i en samling, der er skrevet af lutenisten ved Prins Henrik af Wales hofkapel, *John Sturt*, og findes i British Museum (ex. 5)⁸. Repertoiret i denne samling består af o. 70 satser, mest danse (Allmayne, Corant, Gallyard og Pauins er de hyppigste betegnelser) af anonym oprindelse. Komponist anføres sjældent; Sturt har angivet sig selv ved 5 stykker og Robert Johnson ved et lignende antal, – de tilhørte begge Prins Henriks musikerstab. Men også Dowland er repræsenteret i samlingen, bl.a. med den berømte »tårepavane«, jfr. nedenfor.

I 1613 opførtes i Whitehall en »Masque of the Inner Temple and Grays Inn« med tekst af Beaumont; måske har lutstykket første gang lydt her. Vi ved det ikke, thi fra samme periode kendes også andre maskespil med tilknytning til »Grays Inn«.

Melodiens vej til Danmark

Vi kan næppe nå længere med henblik på en præcisering af tid og sted for melodiens opståen. Men afdækningen af den engelske kilde rummer måske samtidig forklaringen på, at melodien på et tidligt tidspunkt fandt vej til det danske hofs musikalske repertoire. Sagen er den, at just i årene 1611–14 opholdt fire af Christian IVs fremtrædende musikere sig i England. Det var Jakob Ørn, Mogens Pedersøn, Hans Brachrogge og Martinus Otto, som kongen havde sendt derover, ikke blot for at studere og lære af fremragende engelske kolleger, men nok så meget til underholdning for Christian IVs søster, dronning Anne. I forskellige undersøgelser fra de senere år har John Bergsagel fremdraget de vidnesbyrd, der findes til belysning af de danske musikers ophold i England og bl.a. godtgjort, at de har haft en nær tilknytning ikke blot til dronningens, men også til Prins Henrik af Wales' hof.⁹ Dermed er den direkte forbindelse til bl.a. John Sturts før omtalte repertoire sluttet, ligesom det må anses for givet, at de udsendte danske musikere blev fortrolige med netop det milieu, som »The Gray's Inn Masque« var en frugt af. Melodien kan altså meget vel være kommet til Danmark så at sige »frisk fra fad« allerede omkring 1614, da det danske team vendte tilbage for at genoptage virksomheden i Christian IVs hofkapel.

Et lille træk af musikalsk art i den tidligste danske overlevering (Schildt, Romdorph, Kingo) kan yderligere tale til støtte for tanken om en sådan direkte import: begyndelsens indsats på fuld takttid:

På dette punkt stemmer den danske tradition med den engelske, hvorimod de hollandske versioner alle sætter an ubetonet med et opsving fra grundtonen til tertsen:

Iøvrigt er den »danske« melodis indledende formel uden tvivl blevet til under påvirkning af en af tidens mest yndede og – også herhjemme – udbredte kunstmelodier, nemlig John Dowlands smukke »tårepavane«, som den engelske komponist og luthenist selv introducerede i dansk hofmusik under sit virke ved Christian IVs kapel i årene 1598–1606. Sammenstillingen af de to beslægtede engelske melodier finder særdeles håndgribeligt udtryk i det tabulaturhåndskrift, som rummer Schildts variationer over »Gleich wie das Feuer«. Umiddelbart forud for dette stykke findes nemlig indført Schildts ligeså ypperlige klavervariationer over Dowlands »Paduan Lachrimae«,¹⁰ den »tårepavane«, som Dowland tillige lod forsyne med teksten »Flow my Tears« i samlingen »The Second Book of Songs or Ayres« 1600. Denne samling udkom i London, men fortalen er dateret 1. juni 1600 i Helsingør.

»In Jesu Nahm'n« – Tøndersalmebogen

Springen af »I Jesu navn«-melodiens udspring, dens vandring og udnyttelse i 1600-tallets musik har ført os vidt omkring. Men det er i denne forbindelse vigtigt igen at hefte sig ved, at det alene var på dansk område, at melodien slog rod og holdt sig i brug i mere end 350 år, – takket være dens optagelse i det officielle kirkelige repertoire.

Som en udløber heraf skal tilsidst trækkes endnu en linie, som viser, at melodiens anvendelse i dansk salmesang også – omend helt isoleret – satte sig spor i den slesvig-holstenske salmesang. En oplysning herom findes allerede i O.E. Thuners »Dansk Salme-Leksikon« 1930, der slutter sin ret udførlige omtale af melo-

diens historie med at nævne, at »blandt tyske Salmer er den anvendt af J.H. Schrader til: »Gelassenheit! du angenehmer Gast« nach einem in Dänemarck gebräuchlichem Liede: In Jesu Nahm'n«, Tøndern 1731«. Kilden er den af provsten i Tønder, Johann Hermann Schrader udgivne »Vollständiges Gesangbuch . . .«, almindeligvis benævnt »Tøndersalmebogen«, som ved sit stærkt pietistisk prægede indhold – bl.a. gennem Brorson – fik grundlæggende betydning ikke blot for salmesangen i Slesvig-Holsten, men også for dansk salmehistorie. Schrader optog et righoldigt udvalg af pietistiske salmer (fra Freylinghausen), men bidrog også med egne salmer. En enkelt af dem, »Vor tro er den forvisning på«, i Brorsons oversættelse står endnu i vor salmebog.

Melodien til »I Jesu navn«, som Schrader angiver til den anførte salme (»Tøndersalmebogen« nr. 456), må digteren have kendt fra Kingos graduale. Men sammenholder vi den tyske tekst med den danske, bemærker vi divergenser både i linieantal og metrum iøvrigt, som viser, at melodien ikke uden videre lader sig overføre til Schraders salmetekst. En omredigering var altså nødvendig, men da Tøndersalmebogen er uden melodier, har den musikalske tilpasning af den danske melodi hidtil været overladt til fantasien. Først fornylig opdagede jeg, at et længe kendt hefte med koraler i Det kgl. Bibliotek, oprindeligt tilhørende Prinsesse Charlotte Amalies musikalesamling, direkte knytter sig til Schraders salmebog fra 1731.¹¹ I koralheftet finder vi melodien til »Gelassenheit! du angenehmer Gast« (ex. 6), som afslører, hvorledes man forestillede sig »I Jesu navn« udnyttet til den tyske salme. Som man ser, er første halvdel nogenlunde konform med originalen, men derefter er forløbet frit; og sammenholdt med den gamle visemelodi må man sige, at den her har fået form af en helt ordinær koralmelodi.

Schraders salme optoges i den senere slesvig-holstenske salmebog, udgivet i Altona 1752, til hvilken J.B. Rein i 1755 udgav en koralbog.¹² Vi finder heri en af Rein selv nykomponeret koral til »Gelassenheit, du angenehmer Gast«, der ligeså lidt som omformningen af den danske salmemelodi fik betydning for senere salmesang.¹³

Ex. 6

Gelassen-heit! du angenehmer Gast, du Seelen Trost, der

6 6 5 # 2 6 6 6 # 5

Unschuld weisses Kleid, du sanftes Joch, du leichte Last.

4 6 5 # 6 6 6 #

Gelassen-heit, des Geistes Herrlich-keit, wer dich von Herzen

6 # # # 6 # # 6/4 6 6 6

liebt, und sich in Gott er-giebt tut im glücke nicht zu

6/4 6 6 # 6 5

viel, hält im Trauern Mass und Ziel, wird durch Unruh nicht be-trübt

6 6 5 6 6 6 5 #

Epilog

Strejftoget i »I Jesu navn«-melodiens historie har søgt at vise, i hvilken grad en afsøgning af kilderne til en enkelt melodi kan rumme ikke blot rent musikalske og musikhistoriske perspektiver, men også har sammenhæng med andre sider af kulturhistorien. I England, Holland, Danmark og Tyskland har melodien sat sig spor, hvilket ikke i sig selv er bemærkelsesværdigt. Hvad der derimod er værd at hefte sig ved i denne melodi-historie, er de forskelligartede *funktioner*, den samme melodi optræder i: som *rent instrumentale satser* for luth, klaver (virginal, spinet) og blokfløjte; *med tekst*: til engelsk skillingsvise og engelsk salme, til hollandsk hyrdevise og religiøs sangtekst, til danske lejlighedsviser (skolesang, sørgedigt og bryllupssang) og kirkesalmer. Det er denne mangfoldighed af funktioner, der er fascinerende og temmelig enestående, i hvert fald inden for den kreds af melodier, som er repræsenteret i Den danske Koralbog.

Om man til sin tid, når vores nuværende salmebog skal udskiftes, vil holde hånden over den lidet brugte »I Jesu navn«, er jo nok et spørgsmål. De rent »museale« hensyn, som melodiens historie og indgroede plads i dansk tradition kunne berettige til, vil næppe veje tungt i en sådan sammenhæng. Men man har jo lov at håbe på, at der stadig vil være plads også for det eksklusive.

Noter

- 1 *Nils Schiørring: Det 16. og 17. århundredes verdslige danske visesang. I-II København 1950. II eks. 253.*
- 2 *Jfr. H. Panum: Melchior Schild oder Schildt. Monatshefte für Musikgeschichte XX 1888 s. 27ff + transkription sammesteds s. 35–37 af »Gleich wie dass feuwr« (gengivet herfra som ex. 2). Nyudgave af Schildts variationer findes i Lied- und Tanzvariationen der Sweelinck-Schule. Herausgegeben von Werner Breig. Ed. Schott 6030, Mainz 1968. – Vedr. Schildts virke i Danmark henvises til *Chr. Vestergaard-Pedersen: Melchior Schildt i Danmark, Dansk Årbog for Musikforskning 1973–76 s. 237–246*, der tillige indeholder øvrige relevante litteraturhenvisninger.*
- 3 *Jfr. Marie Veldhuizen: De Melodieën bij Starters Friesche Lust-Hof. Zwolle 1967.*
- 4 *Jr. Jacob van Eyck: Der Fluyten Lust-Hof. Naar de oorspronkelijke uitgave verzorgd door Gerrit Vellekoop, I–III Amsterdam 1957–58.*
- 5 *Claude M. Simpson: The British Broadside Ballad and its Music. Rutgers University Press, New Brunswick/New Jersey 1966 s. 214f. Vedr. teksten se tillige William Chapell: Old English Popular Music. A new Edition . . . by H. Ellis Wooldridge. London 1893, vol. I p. 170–171 (Reprint: Jack Brussel, New York, N.Y. 1961).*
- 6 *Orlando Gibbons Keyboard Music, transcribed and edited by Gerald Hendrie. Musica Britannica XX, 1962. Heri tillige registrering af samtlige kilder til engelske satser over melodien.*
- 7 *Et udvalg af engelsk masque-musik findes bl.a. i Andrew J. Sabol: Songs and Dances for the Stuart Masque. Providence, Rhode Island 1959.*
- 8 *Brit. Mus. Add 38539.*
- 9 *John Bergsagel: Anglo-Scandinavian Musical Relations before 1700. Report of the International Musicological Society Copenhagen 1972, I s. 263ff, spec. s. 268f. – Af samme: Danish Musicians in England 1611–14: Newly Discovered Instrumental Music. Dansk Årbog for Musikforskning 1973–76 s. 9–20.*
- 10 *Nyudgivet af W. Breig, jfr. note 2. Schildts variationer er også repræsenteret i de håndskrift-fragmenter, som blev fundet i orglet på Clausholm slot, jfr. H. Glahn og S. Sørensen: The Clausholm Music Fragments 1974.*
- 11 *Henrik Glahn: Omkring en håndskreven tysk koralbog fra pietismens tid. Dansk Årbog for Musikforskning 1973–76 s. 69–102.*
- 12 *Se Søren Sørensen: Om kirkesangen i Slesvig-Holsten siden reformationen. Dansk Kirkesangs Årsskrift 1973–74 s. 76ff.*
- 13 *J. Zahn: Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder, Gütersloh 1889–93, IV nr. 7428.*

OMKRING NIELS SCHIØRRINGS TYSKE KORALBOG

Af Ea Dal

Schiørrings koralbøger

I årene 1781 og 1783 udsendte Christian VII's kammermusikus, cembalisten Niels Schiørring (1743–98), fire udgaver af en koral-samling til den i 1778 udkomne *Psalmebog eller Samling af gamle og nye Psalmer*, kaldet Guldbergs salmebog.¹ 1781 kom en fire-stemmig klaverudgave – »Kirke-Melodierne« – og to år senere en egentlig »Choral-Bog« med generalbas, en korudgave med fire stemmebøger og endelig en enstemmig melodiudgave i form af en salmebog med noder. Alle udgaver er i det store og hele ens i melodivalg og harmonisering. Skønt i omfang den mindste med kun omkring 100 melodier hævder Schiørrings koralsamling sig musikalsk som den bedste af de ældre danske koralbøger.²

Imidlertid er dette store kompleks af koraludgaver ikke det eneste, der foreligger fra Schiørrings hånd i denne genre. Samtidig med at de tre sidste af de danske udgaver blev udsendt, forelå også to udgaver af en samling til salmebogen for de tyske menigheder i København, dels *Choral-Buch, in welchem alle Melodien des Allgemeinen Gesangbuchs der Deutschen in Kopenhagen enthalten sind*, dels *Kirchen-Melodien des Allgemeinen Gesangbuchs der Deutschen in Kopenhagen in Uebereinstimmung mit dem Choralbuche; dem Canto allein, mit untergelegten Texte*. I de to udgaver er kun titelblade, forord og registre trykt, mens resten er håndskrevet. Bøgerne er kendt i hver to eksemplarer, ét

eksemplar af koralbogen på Musikhistorisk Museum i København, de øvrige på Det kgl. Bibliotek. Indholdet af udgaverne er det samme, blot bragt dels i generalbasudgave og dels enstemmigt, som det også er tilfældet med den danske samling. Den tyske samling indeholder imidlertid en halv gang flere melodier end denne og påkalder sig på flere måder større interesse. Når den med sine 157 melodier er mere omfangsrig end den danske koralbog, skyldes det først og fremmest forskellene ved de to salmebøger, som Schiørrings koralsamlinger hører til. Mens udgiverne af den danske salmebog fra 1778, kongens kabinetssekretær, teologen Ove Høegh-Guldberg, efter hvem bogen fik sit tilnavn, og biskop Ludvig Harboe, fik en kongelig ordre om ikke at optage salmer med ukendte melodier i deres salmebog, var man ikke så forsigtig med hensyn til den tysksprogede, der kom i 1782. Det var også vanskeligt at sætte sådanne restriktioner for den, idet tidens blomstrende tyske digtning, også den religiøse, var inspireret af de genopdagede antikke versemål. Og mens man kunne bede Birgitte Cathrine Boye, som bidrog i så rigeligt mål til Guldbergs salmebog, om at indordne sig under de givne metriske former, kunne og ville man i en tysk salmebog ikke udelade de nye og yndede salmer og åndelige sange af blandt andre J.A. Cramer, Chr. F. Gellert, Fr. Klopstock og Balthasar Münter. De blev indlemmet i stort tal i den nye salmebog, uden at man derfor gav afkald på det traditionelle stof. *Allgemeines Gesangbuch, auf Königlichen Allernädigsten Befehl zum öffentlichen und häuslichen Gebrauch der Deutschen in Kopenhagen herausgegeben*, som salmebogens fulde titel lyder, når derfor op på 914 numre mod den danske salmebogs kun 437. De nye salmer var som nævnt ofte skrevet i særprægede versemål og krævede af den grund nye melodier, og sådanne forekommer da også i et større antal i Schiørrings tyske koralbog, omend størstedelen af samlingen består af det, vi i dag vil kalde kærnelodier.

Niels Schiørring (1743–98). Tegning af Thomas Bruun 1770. (Originalen, 21 × 17 cm, findes i Deutsche Staatsbibliothek, Berlin).

Oversigt over melodierne i Schjørrings tyske koralbog³

- * 1. Ach Gott und Herr – Z 2051
- 2. Ach Gott vom Himmel, sieh darein – Z 4431 – DDK 6
- 3. Ach, was soll ich Sünder machen – Z 3573
- * 4. Allein Gott in der Höh sei Ehr – Z 4457 – DDK 12
- * 5. Allein zu dir Herr Jesu Christ – Z 7292 – DDK 402
- 6. Alle Menschen müssen sterben – Z 6779
- 7a. Allenthalben wo ich stehe – Z 1338
- 7b. » » » » – Z 1342
- 8. Anbetung, Jubel und Gesang – C. Ph. E. Bach – Z 2680
- 9. An dir allein, an dir hab ich gesündigt – Quantz – Z 882
- 10a. Auf, auf mein Herz! mit Freuden – Z 5243
- 10b. » » » » » » – Z 5246
- * 11. Auf meinen lieben Gott – Z 2164 – DDK 116
- * 12. Aus meines Herzens Grunde – Z 5269 – DDK 217
- * 13a. Aus tiefer Not schrei ich zu dir – Z 4438 – DDK 101
- * 13b. » » » » » » » – Z 4437 – DDK 1
- 14. Besitz ich nur ein ruhiges Gewissen – Quantz – Z 70
- 15. Betet an, ihr Kinder der Erde – C. Ph. E. Bach
- 16. Christe, der du bist Tag und Licht – Z 343
- 17. Christe du Lamm Gottes – Z 58
- 18. Christ fuhr gen Himmel – Z 8586
- 19. Christ ist erstanden – Z 8584 – DDK 257
- 20. Christ lag in Todes Banden – Z 7012 – DDK 193
- * 21. Christ, unser Herr, zum Jordan kam – Z 7246 – NK 32
- 22. Christus, der ist mein Leben – Z 132 – DDK 288
- * 23. Christus, der uns selig macht – Z 6283 – DDK 280
- 24. Da Jesus an dem Kreuze stund – Z 1706
- 25. Danket dem Herren – Z 996 – DDK 248
- 26. Das ist mein Leib, so sagte der – C. Ph. E. Bach
- 27. Der mir den Weg zum Heile weisst – C. Ph. E. Bach
- 28. Des Ewigen und der Sterblichen Sohn – C. Ph. E. Bach – Z 64
- 29. Die Himmel rühmet des Ewigen Ehre – Quantz – Z 1545
- 30. Diesen Saamen segne Gott – C. Ph. E. Bach
- 31. Dies sind die heiligen zehn Gebot – Z 1951
- * 32. Die Tugend wird durchs Kreuz geübet – Z 6009
- 33. Dort hängt durch viele Leiden – C. Ph. E. Bach
- 34. Du bist, dem Ruhm und Ehre – Quantz – Z 1534
- 35. Du klagst, o Christ! in schweren Leiden – Quantz – Z 2972
- 36. Du klagst, und fühlst die Beschwerden – Quantz – Z 756
- * 37. Durch Adams Fall ist ganz verderbt – Z 7549 – NK 42
- * 38. Ein feste Burg ist unser Gott – Z 7377 – DDK 435b
- * 39. Ein Kindelein so löblich – Z 7870 – DDK 99
- 40. Ein Lämmlein geht und trägt – Z 7663 – DDK 167

41. Erbarm dich mein, o Herre Gott – Z 5851
42. Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort – Z 350 – DDK 23
43. Ermuntre dich, mein schwacher Geist – Z 5741 – DDK 149
44. Erschienen ist der herrlich Tag – Z 1743
45. Es jauchze Gott und preise – C. Ph. E. Bach
- * 46. Es ist das Heil uns kommen her – Z 4430 – DDK 143
47. Es ist genug; so nimm – Z 7173
- * 48. Es ist gewisslich an der Zeit – Z 4429 – DDK 175
49. Es spricht der Unweisen Mund – Z 4436
- * 50. Es wollt uns Gott genädig sein – Z 7247 – NK 17
- * 51. Freu dich sehr, o meine Seele – Z 6543 – DDK 221
52. Gedanke, der uns Leben giebt – Quantz – Z 712
53. Gelobet seist du, Jesu Christ – Z 1947 – DDK 271
- * 54. Gott der Vater wohn uns bei – Z 8507 – NK 23
55. Gott des Himmels und der Erden – Z 3614 – DDK 155
56. Gott ist mein Lied! – Quantz – Z 79
57. Gott sei gelobet und gebenedeiet – Z 8078 – NK 21
- * 58. Herr Christ, der einig Gottes Sohn – Z 4297 – DDK 347
- * 59. Herr Gott, dich loben wir – Z 8652
60. Herr, ich habe missgehandelt – Z 3695 – DDK 159
- * 61. Herr Jesu Christ, dich zu uns wend – Z 624 – DDK 340
62. Herr Jesu Christ, du höchstes Gut – Z 4489
63. Herr Jesu Christ, meins Lebens Licht – Z 533 – DDK 338
- * 64a. Herr Jesu Christ, wahr Mensch und Gott – Z 423
- * 64b. » » » » » » – Z 376
65. Herr, lehre mich, wenn ich der Tugend diene – Quantz – Z 3174
66. Herr, nicht schicke deine Rache – Z 6863
67. Herzlich lieb hab ich dich, o Herr – Z 8326
- * 68. Herzlich thut mich verlangen – Z 5385 – DDK 22
- * 69. Herzliebster Jesu, was hast du – Z 967
70. Hier legt mein Herz vor dir sich nieder – Z 788
71. Ich bin ein Christ! mein Herz ist ruhig – C. Ph. E. Bach – Z 1639
72. Ich bins voll Zuversicht – C. Ph. E. Bach
- * 73. Ich dank dir schon – Z 247 – DDK 349
- * 74. Ich hab mein Sach Gott heimgestellt – Z 1679
- * 75. Ich ruf zu dir, Herr Jesu Christ – Z 7400 – DDK 332
76. Ich will mein ganzes Herz – Z 1087
77. Jesaja, dem Propheten, das geschah – Z 8534
78. Jesu, der du meine Seele – Z 6804
- * 79. Jesu, meine Freude! – Z 8032 – DDK 137
- * 80. Jesu, meines Lebens Leben – Z 6795 – DDK 223
- * 81. Jesus Christus, unser Heiland, der den – Z 1978
82. Jesus Christus, unser Heiland, der von – Z 1576
- * 83. Jesus, meine Zuversicht – Z 3432 – DDK 225

84. In deinem ganzen Weltgebiete – C. Ph. E. Bach
- * 85. In dich hab' ich gehoffet, Herr – Z 2459
86. In dulci júbilo – Z 4947 – DDK 93
- * 87. Komm, Gott Schöpfer, heiliger Geist – Z 295 – DDK 256
88. Komm, heiliger Geist, Herre Gott – Z 7445 – DDK 251
- * 89. Kommt her zu mir, spricht Gottes Sohn – Z 2496 – DDK 343
90. Leite mich nach deinem Willen – C. Ph. E. Bach
- * 91. Liebster Jesu, wir sind hier – Z 3498 – DDK 160
92. Lobet den Herren, denn er ist sehr freundlich – Z 975
93. Lobsinget dem Herrn, dem gnädigen – C. Ph. E. Bach – Z 1063
- * 94. Lobt Gott, ihr Christen, allzugleich – Z 198 – DDK 351
95. Machs mit mir, Gott, wie dirs gefällt – Z 2383 – DDK 68
96. Mein Heiland nimmt die Sünder an – Z 7778, C. Ph. E. Bach 1764
97. Mein Leben ist ein Prüfungsstand – Z 5869
98. Mit Fried und Freud – Z 3986 – DDK 283
99. Mitten wir im Leben sind – Z 8502 – DDK 286
100. Nie will ich dem zu schaden suchen – Quantz – Z 738
- * 101. Nun bitten wir den heiligen Geist – Z 2029 – DDK 306
- * 102. Nun danket alle Gott – Z 5142 – DDK 315b
103. Nun freut euch, lieben Christen g'mein – Z 4427 – DDK 308
- * 104. Nun kommt der Heiden Heiland – Z 1174 – DDK 352
105. Nun lasst uns den Leib begraben – Z 352
106. Nun lasst uns Gott dem Herren – Z 159
- * 107. Nun lob mein Seel den Herren – Z 8244 – DDK 295
- * 108. Nun ruhen alle Wälder – Z 2293 – DDK 127b
109. Nun sich der Tag geendet – Z 212
110. O Christe, Schutzherr – Z 7994
111. O Ewigkeit, du Donnerwort – Z 5820
- * 112. O Gott, du frommer Gott – Z 5138 – DDK 291
- 113a. O grosser Gott von Macht – Z 5109
- 113b. » » » » » – Z 5105
114. O Herr, mein Gott, durch den ich bin – Quantz – Z 907
- * 115. O Lamm Gottes unschuldig – Z 4361 – DDK 327
116. O Traurigkeit, o Herzeleid! – Z 1915 – DDK 361
117. O wie selig seid ihr doch – Z 1583
118. O wir armen Sünder – Z 8187
119. Preist ihn, dankt ihm – C. Ph. E. Bach
120. Preist, Menschen, Gott durch eure Lieder – Z 6095
121. Schmücke dich, o liebe Seele – Z 6923 – DDK 230
- * 122. Singen wir aus Herzensgrund – Z 4816 – DDK 302
- * 123. Sollt ich meinem Gott nicht singen – Z 7886
124. Straf mich nicht in deinem Zorn – Z 6274
125. Valet will ich dir geben – Z 5404 – DDK 182
- * 126. Vater unser im Himmelreich – Z 2561 – DDK 341

- * 127. Verleih uns Frieden gnädiglich – Z 1945 – DDK 107
- * 128. Vom Himmel hoch, da komm ich her – Z 346 – DDK 108
- 129. Von dem Staub, den ich bewohne – C. Ph. E. Bach
- * 130. Von Gott will ich nicht lassen – Z 5264 – DDK 135
- * 131. Wachet auf! ruft uns die Stimme – Z 8405 – DDK 376
- 132. Warum betrübst du dich, mein Herz – Z 1689 – DDK 296
- 133. Warum sollt ich mich denn grämen – Z 6481 – DDK 174
- 134. Was Gott thut, das ist wohlgethan, es – Z 5629 – DDK 79
- 135. Was Lobes solln wir dir – Z 12
- * 136. Was mein Gott will, das g'scheh allzeit – Z 7568
- 137. Was sorgst du ängstlich für dein Leben – Quantz – Z 3022
- 138a. Wenn meine Sünd mich kränken – Z 4329
- * 138b. » » » » » – Z 4330 – DDK 147
- * 139. Wenn mein Stündlein vorhanden ist – Z 4482 – DDK 325
- * 140. Wenn wir in höchsten Nöten sein – Z 750 – DDK 321
- 141. Wenn zur Vollführung deiner Pflicht – Quantz – Z 5897
- 142. Wer bin ich von Natur – Quantz – Z 1103
- * 143. Werde munter, mein Gemüte – Z 6551 – DDK 317
- * 144a. Wer nur den lieben Gott lässt walten – Z 2778 – DDK 179
- * 144b. » » » » » » » – Z 2781 – DDK 449
- * 145. Wie schön leucht uns der Morgenstern – Z 8359 – DDK 2
- * 146. Wie wohl ist mir, o Freund der Seelen – Z 7792
- 147. Wir Christenleut hab'n jetzund Freud – Z 2072
- * 148. Wir glauben all an einen Gott – Z 7971 – DDK 431
- * 149. Wo Gott der Herr nicht bei uns hält – Z 4441

Kronologisk melodioversigt

Den følgende oversigt følger samme inddeling som den tilsvarende oversigt ved Mogens Wöldike i Den danske Koralbog, dog er de enkelte komponister eller udgivere ikke nævnt for det ældre repertoires vedkommende. Melodier, hvis nummer er trykt med kursiv, findes i DDK.

I. Førreformatriske melodier

1. katolske, kirkelige: 31, (57), 82, 87, (115), 148
2. folkesang, kristelig latinsk: 23, 86, 99, 104, 118, 122, 127
3. » , » tysk: 18, 46, 50, 53, 54, 57, 88, 101
4. » , » nederlandsk: 39
5. folke- og kunstsang, verdslig: 48, 58, 89, 108, 130, 138b

II. Reformationstidens melodier

1. fra sangbøger omkring Luther: 2, 4, 5, 13b, 16, 20, 21, 24, 37, 38, 41, 42, 49, 59, 75, 77, 81, 85, 98, 103, 105, 115, 126, 128, 138a, 149, litaniet
2. fra sangbøger i det øvrige Tyskland: 13a, 17, 44, 64b, 94, 107, 139
3. fra sangbøger, böhmiske: 73
4. fra det fransk-reformerte psalter: 51, 66, 140
5. folkesang, tysk verdslig: 132
6. kunstsang: 135, 136
7. latinsk hymne: 69

III. Melodier fra perioden ca. 1570–1630

1. fra kantionaler m.m.: 1, 12, 22, 62, 63, 64a, 74, 92, 95, 106, 113b, 125, 131, 145, 147
2. fra sangbøger, katolske: 116
3. fra verdslige samlinger: 3, 11, 67, 68

IV. Melodier fra perioden 1630–1700

1. fra tyske samlinger: 6, 7a, 10a, 10b, 25, 43, 47, 55, 60, 61, 70, 79, 80, 83, 91, 97, 102, 109, 110, 111, 112, 113a, 117, 121, 123, 124, 133, 134, 143, 144a, 144b
2. verdslig: 78

V. Melodier fra perioden 1700–1750

1. pietistiske, fra Freylinghausens sangbøger: 32, 146
2. fra koralbog, Königs: 120

VI. Melodier fra efter 1750

1. Rein 1755: 7b
2. Quantz 1760: 9, 14, 29, 34, 35, 36, 52, 56, 65, 76, 100, 114, 137, 141, 142
3. C. Ph. E. Bach: 8, 15, 26, 27, 28, 30, 33, 45, 71, 72, 84, 90, 93, 96, 119, 129

Carl Philipp Emanuel Bachs medvirken

Som man kan se af den kronologiske melodioversigt, er indholdet af samlingen i princippet et klassisk koralrepertoire. Udover de ældre melodier finder vi imidlertid de fremtalte nye melodier, dvs. melodier fra efter 1750, i et antal af 32, mens det pietistiske stof, der prægede koralbøgerne i første halvdel af 1700-tallet, er gledet helt ud. Vi vil her beskæftige os med den nye del af samlingen, der er særlig interessant derved, at 31 af de 32 melodier er ukendte i tidligere koralbøger, det være sig tyske eller danske.

De 15 af disse 31 melodier stammer dog fra en af periodens talrige samlinger af åndelige sange til brug i hjemmene, nemlig *Neue Kirchen-Melodien zu denen geistlichen Liedern des Herrn Professor Gellert welche nicht nach den gewöhnlichen Kirchen-Melodien können gesungen werden*, Berlin 1760. (Som det ses, afspejler bogens titel det ovenfor nævnte problem med de nye verssmål.) Melodierne til denne samling Gellert-tekster er alle komponeret af fløjtevirtuosen ved Frederik den Stores hof, J.J. Quantz, men de 15, der er optaget i Schiørrings koralbog, er næsten alle ændret i større eller mindre grad under hensyntagen til koralsangens særlige krav. Nogle af Quantz' sange er senere indgået i andre tyske koralbøger, men Schiørrings nr. 34, 35, 52 og 100 findes kun her.

En af de øvrige 16 nye melodier (nr. 96) er en stærkt forenklet udgave af en sats fra *Zwölf geistlichen Oden und Lieder als ein Anhang zu Gellerts geistlichen Oden und Liedern mit Melodien von Carl Philipp Emanuel Bach*, Berlin 1764. Bach udgav flere samlinger med åndelige sange af forskellige digtere; hans melodier til Gellerts oder og sange, som udkom første gang 1758, regnes for de bedste af samtidens utallige kompositioner til Gellerts digte, men de er udprægede solosange, som derfor i karakteren afviger betydeligt fra den gængse koralstil.

De sidste 15 melodier i Schiørrings samling findes første gang her og for de elleves vedkommende ikke andre steder (se musik-eks. s. 64). Fire af dem træffes i noget afvigende versioner i den slesvig-holstenske koralbog fra 1785, *Vollständige Sammlung der Melodien zu den Gesängen des neuen allgemeinen Schleswig-Holsteinischen Gesangbuchs*, i hvilken desuden seks af Quantz-melodierne er optaget; at dette repertoire-mæssige sammenfald mellem de to samlinger ikke er tilfældigt, vil fremgå af den følgende udredning.

De 15 nye koraler har et fælles præg, og det kan da også fastslås, at de er skrevet af én komponist, *Carl Philipp Emanuel Bach* i Hamburg. Ingen af de fire bevarede eksemplarer af koral-samlingen anfører Bach som komponist, men oplysningen bekræftes gennem flere andre kilder. Vi vil se nærmere på disse og i

det hele taget søge at indkredse Bachs medvirken ved Schiørrings kirkemusikudgaver.

Denne medvirken er allerede antydet af Schiørring selv i fortalen til den danske koralbog 1783, hvor det hedder:

Hvad Hovedsagen angaaer ved en Choral-Bog, nemlig en rigtig og skøn Bass, og deraf flydende Middelstemmer, en rig, naturlig og passende Følge af Modulationer, da haaber jeg, at torde vente mig Kienderes Bifald, og jeg søger en Ære i at tilstaae at vor Ræhs har megen Deel deri, og ikke mindre Capelmester Bach i Hamborg, der efter Hr. Ræhses udtrykkelige Forlangende maatte legge den sidste Haand derpaa. Begge have viist al den Flid og Opmærksomhed, jeg kunde ønske, ligesom de og have giort de Forandringer eller Forbedringer, jeg under Arbeidet selv troede nødvendige.

Det er muligvis Chr. Ræhs (1710–86), som var organist ved Holmens Kirke, der først har foreslået, at Bach skulle gennemse Schiørrings koralbogsudkast, men tanken kan ikke have været fjern for Schiørring selv. Han havde været elev af Bach på cembalo i årene omkring 1770, da den berømte musiker var blevet Musikdirektor i Hamburg, og han deltog efter at være vendt tilbage til København i musikformidlingen mellem hovedstaden og kredsen omkring Bach, idet han modtog subscriptionsbetegnelser på nye musiktryk og lignende. Et håndgribeligt bevis på Bachs hjælp ved udformningen af den danske samling ser vi i Schiørrings manuskript til denne (Det kgl. Bibliotek), hvori Bach har indført kommentarer til flere af satserne. Desuden har han bidraget med to melodier, hvoraf den ene er komponeret til bogen (nr. 71a). En tilsvarende autograf eksisterer desværre ikke til den tyske samling, men vi har til gengæld andre, trykte oplysninger fra Schiørrings hånd, som bekræfter, at de nye melodier stammer fra den store musiker i Hamburg.

De videre, strandede planer

En undersøgelse af samtidige arkivalier og skrifter afslører, at Schiørring har redigeret sine koralsamlinger med et videre mål

for øje. Vi får dermed også en forklaring på, at Bach i så høj grad har sat sit præg på en tilsyneladende inferior håndskreven koralbog til lokal brug i København. Det har næppe blot været almindelig hjælpsomhed overfor en gammel skattet elev. Schiørrings videre sigte med samlingen var, at den skulle indgå i et samlet sæt af koralbøger til brug både i kongeriget Danmark-Norge og i hertugdømmerne Slesvig-Holsten. *Allgemeines Gesangbuch . . . der Deutschen in Kopenhagen* var nemlig i realiteten en udgave af den slesvig-holstenske salmebog fra 1780, som har næsten samme titel. Kun 18 af de 914 salmer er skiftet ud i den københavnske version, og Schiørrings slesvig-holstenske koralbogsforslag kunne derfor bruges til denne med ganske få ændringer.

En forklaring på, hvorfor trykningen af koralbogen forliste, skal søges i hertugdømmernes administrations, det Tyske Kancellis, papirer.⁴ Af en afgørelse 29. maj 1782 fremgår det, at Schiørring på opfordring af udgiveren af den slesvig-holstenske salmebog, J. A. Cramer, »mit Hülfe des berühmten Kapelmeister Bach zu Hamburg«, har udfærdiget en koralbog til den, som han har søgt om privilegium og afsætningsgaranti på. Det sidste ville kancelliet ikke binde sig til, fordi det mente, at forslaget indeholdt for mange ukendte melodier – en kritik, der også blev rejst mod Schiørrings danske koralbog, dog nok med mindre ret. Schiørring på sin side turde ikke udgive bogen for egen regning, men tilbød at afstå manuskriptet mod at få dækket sine udgifter, heriblandt et beløb til Bach; i alt udgjorde hans udlæg 200 rdl. Dette blev bevilget, og kancelliet overtog manuskriptet. Året efter »udgav« Schiørring som nævnt en revideret udgave af samlingen til brug i København, blandt andet tilføjede han melodier til nogle af de salmer, som den københavnske salmebog var ene om. Revisionen var dog ikke mere dybtgående, end at to melodier til salmer, som kun findes i den slesvig-holstenske salmebog, er bibeholdt (nr. 70 og 87).

Schiørring opgav dog ikke håbet om at få samlingen trykt; han skrev følgende i et brev 17. feb. 1784 til J. A. Cramers søn Carl Friedrich:⁵

Das⁶ dänische [Choral-Buch] ist bereits gedruckt; allein das deutsche, nach dem Schleswig-Holsteinischen Gesangbuche Ihres Herrn Vaters, dünkte ich diesen Sommer drucken zu lassen. Um demselben so viel Gemeinnützigkeit als möglich zu geben, wollte ich noch einen dreyfachen Anhang von den Melodien hinzufügen, (ihrer sind nicht viel) die auch noch zu dem Münterschen⁷, Berlinschen⁸ und Wiener Gesangbuche⁹ (welches letzte beynahe ein Nachdruck oder Abdruck des Holsteinischen oder Copenhagenschen seyn soll) gehören, – also ein Choralbuch für vier neue Hauptgesangbücher. . . . Die neuern, z. E. die Hallischen und Quanzischen zu Gellerts Gesängen, sind hin und wieder von dem Herrn Capellmeister C. P. E. Bach verändert worden, so wie auch alle darinn vorkommenden neuen Melodien von seiner Composition sind. – Mein eigener Fleiss würde mich indess nicht bewegen, das Buch bekannt zu machen; allein Bachs vortrefliche Harmonien dazu, die ich über alles schätze, was ich in dem Fache kenne, haben mich dazu bestimmt, es zu wagen.

Som man ser, var det Schiørrings tanke at udvide samlingen, så den fik større afsætningsmuligheder, og således var økonomisk mindre risikabel at trykke. Det oplyses også, at Bach er komponisten til de nye melodier i bogen, og at det er ham, der har bearbejdet Quantz-melodierne til kirkebrug. Udsagnet om Bachs harmoniseringer uddybes i den omfangsrige artikel om Schiørring i E.L. Gerbers¹⁰ *Neues historisch-biographisches Lexikon der Tonkünstler*, Leipzig 1812–14, 4. Theil, sp. 74–75; det hedder her om den tyske koralbog blandt andet:

»wozudann C. Ph. Eman. Bach die Bässe fast durchgängig, die Bezifferung hingegen durchaus fertiget und nach der ersten Ausarbeitung noch zweymal durchgesehen und verbessert hat; so dass, wie Hr. Schiørring versichert, Bach's daran gewandter Kunstfleiss eine Ehrensäule verdiene.«

Man må i denne sammenhæng betragte Schiørrings danske og tyske koralbøger under ét, idet de 63 melodier, der er fælles for

begge samlinger, gennemgående har de samme harmoniseringer, og både disse og de øvrige satser i begge bøger har et fælles stilpræg. Vi kan altså fastslå, at Schiørring har arbejdet med de to samlinger samtidig, og at alle udsættelserne i sidste instans skyldes en og samme person, C. Ph. E. Bach, hvilket også stemmer godt med den høje musikermæssige kvalitet, der præger disse arbejder. Men der er i denne forbindelse nok grund til også at trække Chr. Ræhs frem, som Schiørring gør det i forordet til den danske koralbog 1783. Man får her en fornemmelse af, at Ræhs har leveret den basis, som Bach har arbejdet udfra og givet endelig skikkelse. Det er i hvert fald næppe udgiveren selv; Schiørrings styrke lå i den kildekritiske holdning, han udviste ved melodiudvælgelsen, og ikke på det harmoniske felt. Hans skriftlige spørgsmål i det af Bach kommenterede manuskript antyder absolut en vis usikkerhed overfor den satstekniske side af arbejdet.

Den fællestyske koralbog, som omtales i Schiørrings brev til Cramer, blev imidlertid forhindret, idet hans oprindelige manuskript til den slesvig-holstenske udgave, som Tyske Kancelli havde købt, blev overladt til organisten ved Slesvig Domkirke, Bendix Friedrich Zinck, med besked om at udarbejde en ny koralbog på grundlag af manuskriptet og den forrige slesvig-holstenske koralbog, J.B. Reins *Vierstimmig Choralbuch*, Altona 1755.¹¹ Resultatet blev den før omtalte *Vollständige Sammlung . . .*¹², som kvalitativt langt fra kan måle sig med Schiørrings tyske koralbog, og dermed altså heller ikke med hans slesvig-holstenske udkast. De 123 melodier, som Schiørrings og B. Fr. Zincks bøger har fælles, er i den sidstes versioner udvandede og stereotype både melodisk og harmonisk. Blandt de koraler, han har udeladt, er de fleste af Quantz' og Bachs, og han har således holdt sig kritikken mod Schiørrings samling efterrettelig. De numre i Schiørrings *Choral-Buch, in welchem . . .*, der ikke forekommer hos B. Fr. Zinck, er følgende: 7a, 10a, 13b, 15, 24, 26, 27, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 45, 52, 56, 57, 64b, 72, 84, 87, 90, 94, 96, 100, 109, 110, 113b, 119, 120, 129, 137, 141 og de to litanier. Ikke medtaget er altså næsten udelukkende nye melodier og alternative melodier, hvor Schiørring har to til samme salme.

Schiørrings dom over *Vollständige Sammlung* . . . var forståeligt nok hård; vi finder den udtrykt i forordet til den eneste del af hans eget forslag, der virkelig blev trykt, omend i en anden udformning, nemlig *Zwei Litaneyen aus dem Schleswig-Holsteinischen Gesangbuche mit ihrer bekannten Melodie für Acht Singstimmen in zwei Chören und dem dazu gehörigen Fundament in Partitur gesetzt, und zum Nutzen und Vergnügen Lehrbegieriger in der Harmonie bearbeitet von Carl Philipp Emanuel Bach*, Kph. 1786, som Schiørring udgav. Han skriver i forordet blandt andet:

Ich¹³ wünschte schon damals,¹⁴ und ich war nicht der einzige, der es wünschte, dass der Kirchengesang in den Herzogthümern Schleswig und Holstein einer ähnlichen Revision durch die vorzügliche Mitwirkung meines grossen Lehrers, des Herrn K. M. Bachs, unterzogen würde; . . . Es ist auch wirklich in voriger Ostermesse ein Schleswig-Holsteinisches Choralbuch, sogar mit verschiedenen seynsolgenden Originalmelodien von Bach bereichert, erschienen. Dass aber dieses weder im Ganzen, noch durch die unglaublich gemisshandelten Bachischen Lieder, nur auf die entfernteste Aehnlichkeit mit demjenigen Anspruch machen könne, welches das deutsche Publikum aus der vorläufigen Nachricht erwarten musste, die sich im musikalischen Magazin des durch seine Thätigkeit und Einsicht gleich verehrungswürdigen Herrn Professor Cramers, zweiten Jahrganges befindet, wird Kennern sogleich auf den ersten Anblick eingeleuchtet haben; von den Wahren Bedürfnissen eines Choralbuchs, das mit den Gesängen unserer Zeit in Verhältniss stehe, scheint der Herausgeber kaum einigen Begriff, von denen der alten Litaney kaum nur eine Ahnung gehabt zu haben; und mit wie gerechter Schärfe könnte ich nicht seine ungewöhnliche Unwissenheit in der Prosodie und Declamation rügen, wenn ich dazu geneigt wäre? . . . Was ich für die Sammlung des Ganzen durch jene Ausgabe eines Holsteinischen Choralbuchs zu thun verhindert worden, thue ich nun wenigstens mit einem

einzelnen, aber einem der wichtigsten Bestandtheile: ich überliedere den Bachischen Doppelchor denen, die ihn zu nutzen verstehen;

Litanierne er to udsættelser af en version af Luthers litaner, og de har haft Schiørrings interesse i så høj grad, at han har indført dem i klaverudgave ikke bare i de håndskrevne tyske koralbøger, men også i den danske, mens man ellers både før og siden har haft en herfra afvigende tradition.¹⁵ Denne korudgave af litanierne var altså alt, hvad der blev bevaret af det nordtyske koralbogsprojekt – foruden koralsamlingen til de tyske menigheder i København.

De tyske menigheder i København og Helsingør

Denne samplings udbredelse og betydning var dog ikke så ringe, som det umiddelbart kan lyde. De tyske menigheder var i slutningen af 1700-tallet en toneangivende faktor i det københavnske kultur- og kirkeliv, hvilket hang sammen med den tyske dominans ved hoffet, i administrationen og i hæren, som var blevet stedse tydeligere fra enevældens indførelse 1660. St. Petri Kirke, der var hjemsted for byens ældste og betydeligste tyske menighed, stiftet 1775, var Københavns rigeste kirke, og her flokkedes på denne tid både tysk og dansk adel, det velhavende tyske borgerskab og tyske intellektuelle med digteren Fr. Klopstock i spidsen omkring sognepræsten (1765–93) Balthasar Münter, kendt som teolog og salmedigter i tidens følsomme stil. Og det var således et for det meste musikalsk dannet og interesseret publikum, der blev konfronteret med Schiørrings melodisamling.

Den anden rent tyske kirke var den nuværende Christianskirke på Christianshavn, dengang kaldt Frederiks Tyske Kirke. Der blev holdt tysksprogede gudstjenester på Christianshavn allerede fra 1641, men først 1759 fik menigheden, der især bestod af købmænd, sin egen kirke. Lige fra første færd var det imidlertid en svindende flok, der samledes i kirken, skønt man forsøgte at tilføre menigheden nyt blod ved at give den tyske garnison i København kirken til sognekirke. Kun i perioden 1832–39 blomstrede kirkens indtægter, der hovedsagelig stammede fra leje af

kirkestolene – i disse år havde nemlig Grundtvig tilladelse til at benytte kirken til dansk aftensang. 1886 blev den tyske menighed i Frederiks Tyske Kirke nedlagt, og kirken blev først åbnet igen som dansk sognekirke i 1901.

Udover disse to steder blev der 1681–1812 afholdt tyske gudstjenester for Københavns garnison, først i Holmens Kirke, derefter fra 1706 i den nybyggede Den Herre Zebaoths Kirke, den nuværende Garnisons Kirke, og 1664–1819 for Kastellet's personel i Kastelkirken. Dette var påkrævet, da over halvdelen af soldaterne var tysktalende, og hærens kommandosprog var tysk indtil 1772. I disse to kirker veksledes der dog mellem tyske og danske gudstjenester.

Udenfor København og hertugdømmerne var der i det 18. århundrede en tysk menighed i Helsingør, hvor St. Mariæ Kirke allerede fra 1576 benyttedes af de tyske og hollandske borgere i denne betydelige handelsby. Foruden disse var militæret på Kronborg tilknyttet kirken. Fra 1740 blev der i stadigt stigende omfang holdt gudstjenester på dansk, og 1851 blev tysk helt opgivet som kirkesprog i menigheden. I årene 1852 til 1864 var der blot en månedlig tysk gudstjeneste i Kronborg Slotskirke for de tysktalende tropper.

Foruden i disse kirker med faste menigheder holdtes der gudstjenester for hoffet i slotskirkerne af den tyske hofpræst. Det er dog nok et spørgsmål, hvor regelmæssigt det er sket i perioden 1772–84, hvor Ove Høegh-Guldberg og hans danske kulturpolitik dominerede hoffet.

Tyske salmebøger i København

Hvor stor en rolle de tyske menigheder har spillet, ses blandt andet af det store antal salmebøger, der kom i tiden 1692–1782 – hele fem forskellige, hver i flere udgaver og oplag, hvor den danske kirke i samme tidsrum kun mønstrede tre: Kingos salmebog 1699, Pontoppidans 1740 og Guldbergs 1778; den sidste afløstes dog som bekendt allerede 1798 af Evangelisk-Christelig Psalmebog. Mængden af tyske salmebøger skyldes imidlertid også, at menighederne ikke brugte de samme bøger. Fra 1692

stammer *Lob-singende Andacht . . . Alte und neue Lieder . . . Für die Teutsche Gemeine zu St. Petri zu Kopenhagen*, som var redigeret af Johs. Lassenius, præst ved kirken 1676–92. Denne samling kom i flere forøgede udgaver med forskellige titler, den sidste i 1741.

Flere af de københavnske salmebøger har forbindelse til de samtidige fra Slesvig-Holsten, det gælder f.eks. den pietistiske *Auserlesenes Gesang-Buch*, Kph. 1730, der fra 1731 kom i en række oplag i hertugdømmerne, og som blev brugt både ved hoffet og i Garnisons Kirke. Til denne salmebog i en udgave fra 1741 hører en smuk håndskrevet koralbog med titlen *F. C. Breitendichs deutsches Choralbuch*, efter al sandsynlighed en afskrift af en samling, Breitendich har lavet til brug i slotskirken. Det er en interessant samling, som nok fortjener en nærmere undersøgelse. Til salmebogen knytter sig også et mindre, meget brugt koralbogshåndskrift, der synes at have været benyttet i Garnisons Kirke (begge på Det kgl. Bibliotek). 1745 udgav præsten ved denne kirke, Adam Ludwig Giese, en ny salmebog baseret på *Auserlesenes Gesang-Buch* med titlen *Neu-Eingerichtetes Kirchen- und Haus-Gesang-Buch*; sidste oplag af denne kom så sent som 1775.

I St. Petri sang man sandsynligvis efter Lassenius-udgaverne lige til 1760, da man inddrog pietistisk stof i *Neues Gesangbuch für die deutsche St. Petri Gemeine von tausend auserlesenen Liedern*, som i væsentlig grad byggede på *Vollständiges Gesang-Buch für Schleswig-Holstein*, Altona 1752, den såkaldte »Tausendliedrige«. Dens pietistiske indhold forældedes dog hurtigt, og 1775 blev den tidligere tyske hofpræst, salmedigteren J. A. Cramer, opfordret til at udarbejde en ny salmebog for hertugdømmerne. Den udkom 1780 under titlen *Allgemeines Gesangbuch . . . zum öffentlichen und häuslichen Gebrauche in den Gemeinen des Herzogthum Schleswig, des Herzogthum Holstein etc.* Det var til denne bog, Schiørring udarbejdede sit koralbogsforslag. En let ændret udgave af salmebogen blev som nævnt trykt i København med henblik på anvendelse i alle tyske menigheder i hovedstaden. Den synes dog ikke at have været brugt i Kastelskirken og i Garnisons Kirke, hvor de tyske gudstjenester

på det tidspunkt var på retur. I disse to kirker vedblev man at synge efter Gieses bog fra 1745, mens *Allgemeines Gesangbuch* . . . blev indført i de øvrige kirker. Herom fortæller en annonce for bogen i Københavns Adresseavis 7. sept. 1787:

Da das neue allgemeine Gesangbuch, so auf königl. Befehl zum öffentlichen und häuslichen Gebrauche der deutschen in Kopenhagen herausgegeben, und bis jetzt bey den Schlossgemeinen, bey der deutschen Petri Gemeine in Kopenhagen, und in Christianshafen bey der Friedrichs Kirche eingeführt ist; auch zum ersten Advent Sontage in Helsingör bey der deutschen Gemeine eingeführt werden soll; so . . .

Denne indkredsning af brugen af den nye tyske salmebog giver samtidig et fingerpeg om, hvor man har anskaffet og benyttet Schiørrings håndskrevne koralsamling. I det følgende vil vi give en kort beskrivelse af de bevarede eksemplarer og deres proveniens, idet tre af bøgerne kan henføres til to af de nævnte kirker.

Eksemplarer af Schiørrings tyske koralbog

Der er ingen tvivl om, at koralbogen og den enstemmige samling har været beregnet til at skulle bruges sammen af henholdsvis organist og kantor. To af de bevarede eksemplarer – Musikhistorisk Museums eksemplar af koralbogen og det ene eksemplar af den enstemmige udgave – udgør et sådant sæt; de er skrevet af samme skriver og har ifølge ejerautografer tilhørt organister og kantorer ved Frederiks Tyske Kirke, hvor bøgerne har været i brug langt op i 1800-tallet. Begge eksemplarer har en enkelt praktisk tilføjelse (ved. nr. 59) med Schiørrings egen hånd. Koralbogseksemplaret har i øvrigt en mængde tilskrifter om komponister – de fleste fejlagtige udfra vore dages viden – og flere forskellige registre og oversigter.

Det andet eksemplar af koralbogen har tilhørt St. Mariæ Kirke i Helsingør, hvilket kan ses i bogen, hvor organisten har kvitteret for modtagelse af den juleaften 1798. Det siges om eksemplaret i kirkens regnskab¹⁶, at det er skrevet af en Hartmann; her må være

tale om J.E. Hartmann d.y., der 1795–1807 var organist ved Frederiks Tyske Kirke. Bogen udviser mange melodivarianter sammenlignet med eksemplarerne fra denne kirke; det kan muligvis skyldes hensyntagen til lokal syngemåde i Helsingør.

Det andet eksemplar af den enstemmige melodibog er på trods af titelbladet slet ikke enstemmigt, men udskrevet i firestemmig klaversats. Bogen har ingen tilskrifter og kan ikke stædfæstes, men har sikkert ikke været brugt offentligt, da den ikke har spor af slid. Eksemplaret er sandsynligvis skrevet kort efter 1800, måske har der på det tidspunkt ikke været flere eksemplarer af titelbladet til koralbogen tilovers, hvorfor man har måttet tage et af den anden slags. St. Petri Kirke har ifølge kirkens regnskaber for 1783¹⁷ købt et sæt eksemplarer af Schiørring for 50 rdl., hvilket er en stor sum i forhold til Schiørrings trykte danske koralbog, der kostede 1 rdl. 24 sk., men i forhold til hans store arbejde med samlingen og hans høje løn for arbejdet hos kongen – 1000 rdl. – ikke nogen stor betaling, da han vel selv har skullet betale den professionelle skriver. Til sammenligning kan nævnes, at Hartmann fik 20 rdl. for at skrive St. Mariæ koralbog. St. Petris to eksemplarer er sandsynligvis forsvundet, ligesom det sæt, der må have været i slotskirken, er brændt i 1794 ved Christiansborg Slots brand.

Man må meget beklage, at det ikke lykkedes for Schiørring at få udgivet denne samling som slesvig-holstensk koralbog, som kunne have bragt kirkesangen i kongeriget og hertugdømmerne i samklang med hinanden. Dette for Schiørring vigtige anliggende opfyldtes ikke. På den anden side er det en opmuntring, at samlingen har overlevet i disse fire københavnske eksemplarer, ikke blot fordi den på grund af sit omfang giver et bedre billede end hidtil af Schiørrings brede orientering i salmesangens kilder, men navnlig fordi vi her har overleveret 15 smukke og hidtil upåagtede melodier af en af tidens betydeligste komponister, C. Ph. E. Bach. Heri ligger den tyske koralsamlings interessanteste og musikalsk mest værdifulde gevinst.¹⁸

Noter

1. Kirke-Melodierne til den 1778 udgangne Psalmebog. For Claveer med udsatte Middelstemmer. – Choral-Bog, hvori findes alle Melodierne til Psalme-Bogen af 1778. – Firestemmige Choralsange for Fire Syngestemmer, Zinke og Basuner, eller andre bequemme Instrumenter. – Sang-Bog, eller de Psalmer og Sange som indeholdes i den 1778 udkomne nye Psalmebog, med deres Melodier og Noder.
2. En udførlig gennemgang af Schiørrings danske koraludgaver findes i: Niels Schiørrings Kirke-Melodierne 1781 og Choral-Bog 1783, udg. af Samfundet Dansk Kirkesang med historisk indledning og melodioversigt af Ea Dal. Kbh. 1978.
3. Z = Johs. Zahn: Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder I–VI, 1889–93 (Repr. Hildesheim 1963) – DDK = Den danske Koralbog, 2. udg. 1973 – NK = Nordisk Koralbok, 1963. Med * markeres melodier, som også findes i Schiørrings Choral-Bog 1783. Nr. 16, 20, 22, 43, 55, 60, 67, 95, 99 og 121 er gengivet i: 100 Generalbaskoraler, udg. af Henrik Glahn og Søren Sørensen, 2. rev. udg. Kbh. 1966.
4. Rigsarkivet. Tyske Kancelli, Vorstellung Jan.–Juni 1782.
5. Offentliggjort i Magazin der Musik, 2. Jahrg. 1784, s. 121–23, som C. Fr. Cramer redigerede. Han ledsagede brevet med en begejstret note.
6. »Den danske [koralbog] er allerede trykt; men den tyske, efter Deres hr. faders slesvig-holstenske salmebog, tænkte jeg at lade trykke til sommer. For at gøre den så almenyttig som mulig ville jeg endnu tilføje et tredobbelt tillæg med de melodier, der hører til den Münterske, den Berlinske og Wiener salmebogen (den sidste skal næsten være et eftertryk eller aftryk af den holstenske eller københavnske) – altså en koralbog til fire nye hovedsalmebøger. . . . De nyere, f.eks. de Hallensiske og Quantz'ske til Gellerts salmer, er flere gange blevet ændret af hr. kapelmester C. P. E. Bach, ligesom også alle de nye melodier, der forekommer deri, er af hans komposition. Min egen flid ville imidlertid ikke bevæge mig til at gøre bogen bekendt, kun p.g.a. Bachs fortræffelige harmonier dertil, som jeg sætter over alt, hvad jeg kender i faget, har jeg besluttet at vove det.«
7. Den københavnske udg. af Allgemeines Gesangbuch, der utvivlsomt var redigeret af Balth. Münter.
8. Der udkom ny salmebog i Berlin 1781.
9. Kleines Gesangbüchlein, in welchem Hundert auserlesene evangelische Lieder zum Gebrauch der K. Dän. Gesandtschafts Capelle in Wien befindlich. Nürnberg 1764. Bogen har intet med Allgemeines Gesangbuch at gøre.
10. Schiørring har korresponderet med Gerber. I Maanedskriftet Iris, jan. 1795 er aftrykt et rejsebrev fra Gerber til Schiørring.
11. Rigsarkivet. Tyske Kancelli, Vorstellung, Jan.–Juni 1786.
12. Søren Sørensen: »Om kirkesangen i Slesvig-Holsten siden reformationen«, Dansk Kirkesangs Årsskrift 1973–74, s. 71–97. Der henvises iøvrigt til denne artikel.

13. »Jeg ønskede allerede dengang, og jeg var ikke den eneste, der ønskede det, at kirkesangen i hertugdømmerne Slesvig og Holsten blev underkastet en lignende revision under den fortræffelige medvirken af min store lærer, hr. kapelmester Bach; . . . Ved påsketid forrige år er da virkelig udkommet en slesvig-holstensk koralbog, sågar beriget med forskellige såkaldte original-melodier af Bach. Kendere vil imidlertid straks have fundet det indlysende, at denne hverken i sin helhed eller m.h.t. de utroligt mishandlede Bach-melodier kan gøre krav på at have fjerneste lighed med det, som det tyske publikum måtte vente efter den foreløbige meddelelse, der står i 2. årg. af den for sin virksomhed og indsigt lige beundringsværdige Professor Cramers musikalske magasin; udgiveren synes næppe at have begreb om de sande krav til en koralbog, der skal bruges til vor tids salmer, og om det gamle litani har han næppe anelse; og med hvilken retfærdig skarphed kunne jeg ikke dadle hans usædvanlige uvidenhed m.h.t. prosodi og deklamation, hvis jeg ville? . . . Hvad jeg blev forhindret i at gøre for samlingen af det hele ved denne udgave af en holstensk koralbog, gør jeg nu i det mindste med en enkelt, men en af de vigtigste bestanddele: jeg overlader de Bachske dobbeltkor til dem, der forstår at drage nytte af dem.«
14. – da den danske koralbog udkom.
15. J.P. Larsen: »Litaniet i den danske Kirke«, Dansk Kirkesangs Årsskrift 1948–49, s. 18–46.
16. Landsarkivet for Sjælland, Kirkeinspektionsarkiver. St. Marie Kirke: Cassa Bog 1798–1800.
17. Landsarkivet for Sjælland. St. Petri Kirke, Regnskaber (1. Forst.) 1782–83.
18. Som man vil forstå, var Schiørrings – desværre uopfyldte – mål at udgive en komplet samling kirkemusikudgaver for helstaten. Vi finder hans tanker om deres praktiske anvendelse nedfældet i det interessante lille skrift *Forslag til Kirke-Sangens Forbedring saavel i Kiøbsteder som Landsbyer, med indstrøede Bemærkninger om Bede- og Sørge-Sanges Ælde, og om Kirke-Musikens nærværende Indretning*, Kbh. 1785. Det er et anonymt indlæg i den igangværende heftige diskussion om kgl. konfessionarius Chr. Bastholms forslag til en gudstjenesteform. I *Forslag* . . . gemmer sig imidlertid et praktisk musikeksempel, nemlig Schiørrings forslag til de messede led i gudstjenesten i form af en melodi til en kollekt. Den er for melodisk til at kunne kaldes en messetone og derfor nok for kompliceret til almindelig brug, men den ligger ikke fjernt fra Johs. Wibergs Messe-Melodier fra 1832, som imidlertid er enklere. Forsøget er et vidnesbyrd om Schiørrings ønske om at dække alle sider af gudstjenestens musik. (Se musikeks. s. 74)

Denne artikel er et sammendrag af mit speciale: Niels Schiørrings kirkemusikalske produktion med særligt henblik på hans tyske koralsamling, Musikvidenskabeligt Institut, Kbh. 1976, hvori yderligere oplysninger især om de enkelte eksemplarer af samlingen kan søges.

15 koralmelodier af C. Ph. Em. Bach.

Nr. 8

An-be-tung, Ju-bel und Ge-sang, und Lob sey Gott, und

Preis und Dank! Froh-Loeket, froh-Loeket ihm, uns-re Psal--

ter! Gott, wel-cher uns-rer nie ver-gibt, ist gut und freundlich;

freundlich ist der Herr, der Schöp-fer, der Er-hal-ter!
(J.A. Cramer)

Nr. 15

Be-tet an, ihr Kin-der der Er-de! Dem Er-lö-ser bring-et

Dank! He - bet an den Lob-ge- sang! He-bet an! Der Erd-kreis

2 6̣ 2 6 9 3 1̣ 9 8 6 5 6 5 5 2

wer-de, vom Auf-gang bis zum Nie-der-gang, lau-ter freu-den-vo-ler Dank
(Balth. Münter)

5 6 6 6 7 6 6 7 9 8 2 7 6 6 5 7 3

Nr. 26

Das ist mein Leib! so sag-te der, der für die Sün-der starb.

6 - 6 6 7 6 6 4 5

Sei-ne Be-ken-ner nah-men das Brodt und stan-den be- - tend.
(Klopstock)

2 6 6 5 2 6 6 7 5

Nr. 27

Der mir den Weg zum Hei-Le weist des Va-ters und des Soh-nes

5 8 7 7 5 4 7 5 4 4 8 9 8 5 5 6 9 8 7 4 3

Geist, dich, dich soll ietzt mein dank-bar Lied er-he-ben! Mein

5 6 8 5 6 6 5 2

Leh-rer bist du und mein Gott! Du, du re-gie-rest hier mein Le-ben,

6 6 8 6 5 4 6 # 7

giebst einst mir Freu-dig-keit im Tod! Was gut und lübb-lich ist an

5 76 76 7 7 6 6 2 5 9 8

mir, Geist Got-tes, das ver-dank' ich dir!
(Balth. Münter)

4 3 6 9 8 4 3 7 5 6 8 7 5 4 3

Nr. 28
Des E-wi-gen und der Sterb-li-chen Sohn, er thut den

6 6 5 7 6 8 6 5 6 6

er-sten Schritt ins Hei-lig-thum: Er wird ge-boh-ren!
(Klopstock)

6 # 6 5 8 7 6 5 5 9 8 6 4 5

Nr. 30
Die-sen Saa-men seg-ne Gott, daß er Ruh in die-ser Erde

♯ - 6 6 2 ♯ 5 6 6 5

Keim und un-ser täg-lich Brodt un-ter Got-tes Au-gen werde
(J.W.L. Gleim)

2 7 5 5 7 6 6 9 8

Nr. 33
Dort hängt, durch vie-le Lei-den schon ge-mar-tert und ent-
der Herr des Him-mels, Got-tes Sohn, für uns ans Kreuz ge-

7 6 6 5 7 5 6 6 6

kräf- - tet, Er fleht! Gott schweigt! be-deckt mit Spott fleht
häß- - tet.

4 4 6 2 6 - 6 6

er, ver-las-sen, selbst von Gott, dem e-wig gu-ten Va-ter.
(J.A.Cramer)

6 6 6 7 5 # 6 7 5 6 6 6

Nr. 45
Es jauch-ze Gott und prei - se Gott al-Le Welt! Und sei-ne

6 6 6 7 5 6 6 5 7

gan-ze Welt lob-sing ihm fröh-lich, und er-wei-se dem Herrn den

6 5 4 2 6 6 # 5 8 6 6- 6 5 5b

Dienst, der ihm ge-fällt
(J.A.Cramer)

2 6 6 5

Nr. 71
Ich bin ein Christ! Mein Herz ist ruh-ig, und ver-gißt die Nich-tigkeit der

- 6 7 6 6 8 5 6 6 6 8 5 6

Er - de. Ich füh - le mei - nen gan - zen Werth, weil Ich un - sterb - lich wer - de
(C. Chr. Sturm)

6 5 4# 2 8 5 6 4# 5 6 5 6 4 3

Nr. 72

Ich bins voll Zu - ver - sicht: am En - de der Lauf - bahn wird das

6 6 5 6 6 7 5 4 6 2 6

Klei - nod mir. Mit Wonn' er - füllt die Hoff - nung mei - ne gan - ze

6 5 7 6 - 6 6 6 - 6 6 5 7

See - le; ruft Frie - den Got - tes mir zu.
(Klopstock)

6 5 6 9 8 6 7 5#

Nr. 84

In dei - nem gan - zen Welt - ge - bie - te lenkt al - les dei - ne

5 7 9 8 4 3 6 7 5 2 6

wei - se Gü - te: Drum prei - sen dich dei - ne Ge - schöp - fe so gern! Wie

6 5 6 7 6 6 4 2

schallt's von Ei - ner Er - de zu an - dern: Sanft ist die Herr - schaft

6 7 7 9 3 6 5 4 5 6 7 9 3 6

un - sers Herrn! Er schuf sich sei - ne Welt, die sei - ne Macht er -

6 5 7 6 6 5 7 6 6 5 7

hält! Zu un - serm Heil, zu sei - nem Ruhm, re - giert er

4 4 6 6 5 7 4 4 5 2

selbst sein Ei - gen - thum, und wird's fort - hin re - gie - ren!

5 6 6 7 7 5 7 6 4 - 5 3

Nr. 90

Leite mich nach deinem Willen: Ganz verlass ich mich auf dich! Daß ich alle

6 6 6 4 6 3 5 # 4 6 6 5 7 # 8 7 6 4

meine Wege kindlich dir befehlen möge: Darin, Gott, erhalte mich!
(Balth. Müntzer)

7 # 6 # 4 6 4 6 2 # 4 6 6 5 6 6 6 5 4 #

Nr. 93

Lob-singt dem Herrn, dem gnädigen, dem treuen! Ihm, den so

6 7 6 5 9 7 4 5 4 6

sehr ver-langt, uns zu er-freu-en; ihm, der so mild, so reich ist

6 7 7 6 6 5 4 4 2 6 1 5 6 5 6

im Be-loh-nen, so gnädig selbst in Dul-den, im Ver-scho-nen.
(J. A. Cramer)

6 6 6 5 6 4 6 6 6 5 6 5 4 3

Nr. 119

Preist ihn! dankt ihm! er er-hält sei-ne le-ben vol-le Welt! Wenn

6 2 6 6 7 6 6 5 9 8 7 6 7
4 4 4 4

nicht sein Arm sie stütz-te, wenn er sie nicht be-schütz-te,

2 8 6 9 7 4 6 7 5 4 5 4 3

wä-re Längst mehr kei-ne Welt! In der Se-lig-kei-ten Fül-le würd'er

5 6 5 6 6 5 8 5 2 6
4 4 4 4 4 4

le-ben, er al-lein: A-ber tie-fe To-des-stil-le wür-de

6 6 6 5 6 6 6 5 6
4 4 4 4 4 4 4 4

sei-nen Thron um-ge-ben, und selbst der Him-mel ö-de sein
(Balth. Münter)

6 6 6 7 8 4 3 4 3 6 4 5 2 5 8 7

Nr. 129

Von dem Staub, den ich be-woh-ne, blick ich auf zu dei-nem

2 6 5 6 5 5 5 6 6 6

Thro-ne, un-er-mes-slich gro-ßer Gott! Du ge-bot'st der Welt zu

7 6 4 5 6 7 7 6 7 6 6 7 6 7 5

wer-den: Und sie ward auf dein Ge-bot! Gro-ß und viel sind dei-ne

6 5 6 6 6 7 7 6 7 5

Wer-ke! Wun-der-bar und schön sind sie! Dei-ne Gü-te, dei-ne Stär-ke,

6 5 6 6 6 5 4 6 2 6 6 5

dei-ne Weis-heit preist der Er-den und der Him-mel Har-mo-nie!
(Balth. Münter)

5 4 7 6 6 3 7 5 6 6 5

Messtone af Niels Schjørring 1785.

La-der os al-le be-de: O al-mæg-tig-ste e-vi-ge Gud! som ha-ver

Lo-vet di-ne Børn, at, der-som de-res Syn-der va-re end blod-rø-de, da

skul-le de dog bli-ve sne-hvi-de, og at, vil-le de ly-de dig, da

skul-le de ny-de Lan-dets Go-de; Vi be-de dig, o naa-di-ge

Fa-der! for-lad os al-le vo-re blod-di-ge Syn-der, og giv os din Hel-

lig-Pand, at vi kun-de af-staae det On-de, og gjø-re det Go-de; Lad din

Vre-de o-ver os for-mil-des, at vi maat-te be-skjem-mes fra vo-re

Fien-der og al-le-haan-de Nød og Fa-re, og ny-de di-ne Ga-ver

og Vel-gjer-nin-ger, dig til Lof og Æ-re ved din kjæ-re Søn

Je-sum Chri-stum vor Her-re, A - men! Ikke: A - - - - men!

MELODITILLÆG

til

»Psalme-Bog eller En Samling af gamle og nye Psalmer . . .« København 1778 (»Guldbergs salmebog«)

Efterfølgende bringes i facsimile de 24 melodier, som fandtes i en del af oplaget af »Guldbergs salmebog« 1778. Samtlige melodier stammer fra Pontoppidans salmebog 1740, resp. 1742, fra hvilken også selve nodesatsen tydeligvis er overtaget.

Med undtagelse af to melodier af ukendt oprindelse, nr. 335 og 387, optages de alle i Schiørrings koralbog 1781/1783 (udg. i facsimile af Samfundet Dansk Kirkesang med historisk indledning og melodifortegnelse af Ea Dal, København 1978). I den følgende kildefortegnelse henvises til det korresponderende nummer i Schiørrings koralbog, ligesom der gives henvisninger til Den danske Koralbog ved de ialt otte melodier, som endnu rummes i det nuværende melodirepertoire. Også F.C. Breiten-dichs koralbog 1764 (udg. i facsimile af Samfundet Dansk Kirkesang med kildefortegnelse ved Henrik Glahn, København 1970) indeholder – med undtagelse af nr. 78, 335 og 387 – de melodier, som er optaget i Guldbergs tillæg. For den interesserede vil der således være let mulighed til at sammenligne de forskellige versioner af melodierne.

Kildefortegnelse

Ved Henrik Glahn

3. J.R. Ahle 1664 – Sch. 92, DDK 160
78. Pontoppidan 1742 – Sch. 99
97. Stralsund 1665 – Sch. 63, DDK 270
107. Førrreform./M. Weisse 1531 – Sch. 52, DDK 280
112. J. Crüger (?) 1653 – Sch. 55, DDK 225
124. Kingo 1674 – Sch. 12
131. N. Herman 1554 – Sch. 84 – DDK 351
177. Freylinghausen 1704 – Sch. 91
199. J. Crüger 1649 – Sch. 56, Tillæg 1976
203. Freylinghausen 1704/1708 – Sch. 38
207. Ph. Nicolai 1599 – Sch. 27, DDK 376
265. J. Schop 1641 – Sch. 90
280. Neuss 1692/Freylinghausen 1704 – Sch. 80
305. J.C. Bach ? 1693 – Sch. 59
307. Freylinghausen 1704 – Sch. 9
317. Freylinghausen 1704 – Sch. 15, DDK 89
335. Pontoppidan 1742
336. Freylinghausen 1704 – Sch. 66
355. Freylinghausen 1708 – Sch. 88
358. Freylinghausen 1714 – Sch. 85
370. Freylinghausen 1704 – Sch. 76, DDK 356
375. Freylinghausen 1704 – Sch. 14
387. Pontoppidan 1742 (»Rind nu op i Jesu Navn«) Teksten tilpasses ved gentagelse af anden linie samt de to sidste linier.

No. 3.

Gode! Jesu vi er her ic.

No. 78.

Vor Jesus kan ey noget Herberg finde ic.

)

No. 97.

No. 97.

Lover den Herre 2c.

No. 107.

Christe Sielens sande Lys 2c.

No. 112.

No. 112.

Sorger du endnu min Siel &c.

No. 124.

Siig stolte Hav &c.

) (2

No. 131.

No. 131.

Op alle, som paa Jorden boer &c.

No. 177.

Store Prophete med himmelske Lære &c.

Musical score for No. 177, featuring five staves of music in G major and 4/4 time. The first staff contains the vocal line with lyrics, the second staff is the piano accompaniment, and the remaining three staves are a basso continuo line. The piece concludes with a double bar line.

No. 179.

Jesu Verdens Frelsermand &c.

Ligesom No. 107. her foran.

No. 199.

No. 199.

Jesu, som min Siel saa troelig ic.

Musical score for No. 199, consisting of four staves of music. The notation includes various note values, rests, and ornaments (crosses and circles) above the notes. The piece concludes with a double bar line.

No. 203.

O! Frelser som er Lys og Livet ic.

Musical score for No. 203, consisting of six staves of music. The notation includes various note values, rests, and ornaments (crosses and circles) above the notes. The piece concludes with a double bar line.

) 3

No. 207.

No. 207.

Helligste Jesu Helligheds Kilde! xc.

Musical score for No. 207, consisting of four staves. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and dynamic markings. Above the first staff, there are several symbols: a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, and a plus sign. Above the second staff, there are symbols: a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, and a plus sign. Above the third staff, there are symbols: a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, and a plus sign. Above the fourth staff, there are symbols: a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, and a plus sign.

No. 265.

Skulde jeg min Gud ey prise! xc.

Musical score for No. 265, consisting of five staves. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and dynamic markings. Above the first staff, there are symbols: a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, and a plus sign. Above the second staff, there are symbols: a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, and a plus sign. Above the third staff, there are symbols: a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, and a plus sign. Above the fourth staff, there are symbols: a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, and a plus sign. Above the fifth staff, there are symbols: a plus sign, a circled cross, a plus sign, a circled cross, and a plus sign.

No. 274.

No. 274.

For mig Fader vilde du ic.
Ligesom No. 107. her foran.

No. 280.

O! Jesu du er min ic.

No. 281.

Naturen sov ved tendte Natte: Fakler ic.
Ligesom No. 124. her foran.

No. 301.

Ach! vidste du, som gaaer i Syndens Lænke ic,
Ligesom No. 78. her foran.

X 4

No. 305.

No. 305.

Kom! o kom du Aand, som giver ic.

Musical score for No. 305, consisting of three staves of music. The notation includes treble clefs, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The music features various note values, including quarter and eighth notes, and rests. There are several accidentals (sharps and flats) and dynamic markings (such as 'x' and '+'). The score concludes with a double bar line.

No. 307.

Bryd Jesu! bryd det Nag ic.

Musical score for No. 307, consisting of four staves of music. The notation includes treble clefs, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature (C). The music features various note values, including quarter and eighth notes, and rests. There are several accidentals (sharps and flats) and dynamic markings (such as 'x' and '+'). The score concludes with a double bar line.

No. 317.

No. 317.

Et er nødigt ic.

No. 318.

Hvor got er det i Jesu Arme ic.

Ligesom No. 203. her foran.

No. 335.

Jesu din søde Foreening at smage ic.

) (5

No. 336.

No. 336.

Min Fader fød mig til ic.

No. 340.

Troen, Haabet, Kierlighed ic.

Ligesom No. 107. her foran.

No. 355.

Jeg gaaer i Fare, hvor jeg gaaer ic.

No. 358.

No. 358.

Rom sterke Frelser snart ic.

Musical score for No. 358, consisting of four staves of music. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and dynamic markings such as '+' and 'c'.

No. 370.

O! du store Sejerherre ic.

Musical score for No. 370, consisting of three staves of music. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and dynamic markings such as '+' and 'c'.

No. 375.

Du høye Fryd for reene Sieler ic.

Musical score for No. 375, consisting of three staves of music. The notation includes various rhythmic values, accidentals, and dynamic markings such as '+' and 'c'.

No. 387.

No. 387.

Nu hielp Gud, som hielpse kan &c.

No. 410.

Jesu Sielens lyse Dag &c.
Ligesom No. 107. her foran.

No. 411.

Jesus, er mit Liv i Live &c.
Ligesom No. 199. her foran.

OM »JESUS, HVOR ER DU DOG HENNE«

Af Christian Thodberg

Salmen med disse begyndelsesord er optaget som nr. 784 i *46 Salmer. Tillæg til den danske salmebog* (1977). Imidlertid er en mindre del svarende til slutningen allerede kendt fra nr. 373 i salmebogen (Nu står sjælen op af døde).

At vi kun fik slutningen i den officielle salmebog, må ses på baggrund af en livlig debat i den daværende salmebogskommission. Man havde faktisk også første del af salmen repræsenteret som et selvstændigt nummer (nr. 365 i *Prøvesalmebogen*), men i sidste omgang gled den ud. Man ville ikke i en kirkesalmebog optage et så stærkt udtryk for Grundtvigs særstandpunkter. For retroende lutheranere, der finder Guds ord i Bibelen, har det altid været en torn i øjet, at Grundtvig andetsteds som program kunne sige: Kun ved badet og ved bordet/hører vi Guds ord til os, dvs. kun ved dåben og nadveren lyder Guds ord i egentlig forstand i gudstjenesten. »Men er den forargelse dog ikke gavnlig til at vække til eftertanke? Luther kunne . . . ikke mindre bestemt hævde, at kirken ikke er »et pennehus«, men »et mundhus« (Henning Høirup i *Fra døden til livet*, 1954, s. 85–86).

Vi ved næsten nøjagtigt, hvornår salmen blev til. Søndag den 13. november 1836 citerede Grundtvig de første fire vers af den oprindelige salme (*Sang-Værket*, bind I, nr. 35). Den er tydeligt nok ikke færdig endnu, og Grundtvig prædiker ligeså meget over salmen som over dagens tekst (Matt. 9, 18–26: Den blodsottige kvinde og Jairus' datter).

I denne prædiken behandler Grundtvig med stor kraft sit personlige kristelige problem: Er det ikke sværmeri og overtro for kristne at »stole paa de Ord, han (Jesus) sagde til sine Apostler, eller til den værckbrudne, den blodsottige Kvinde, til Røveren paa Korset, Enke-Sønnen paa Lig-Baaren og Lazarus i Graven?« For hvor er Herren virkelig nærværende for os nu? Med det spørgsmål genoplevede han sine fædres og sin egen ungdoms kristendom, den store længsel efter Jesus, der først kunne nå sit mål i det hinsides bag død og grav, men altså ikke *her*: »Derfor lyder saa mange vemodige Klager over, at Herren skjuler sit Ansigt, i en Tone som denne:

Jesus! hvor er du dog henne?
Hjertet søger sig omsonst,
Selv hvor dig Apostel-Penne
Tegned af med himmelsk Konst,
Som Du gik og stod hernede,
Nem at finde, god at bede,
Trofast Ven og Trøster sød,
Herre over Liv og Død!«

Når Grundtvig siger »i en Tone som denne«, tænker han så på en melodi som f.eks. *Jesus er mit liv i live* (DDS 223)? Han var vel ikke musikalsk, men havde dog en sikker rytmisk sans. *Velkommen igen, Guds engle små* skrives tydeligvis i 1824 i samme versemål som *Den signede dag* – som en »dagvise«, førend den egentlige dagvise blev til i 1826.

Grundtvig kunne ikke nøjes med mindre end Herrens legemlige nærværelse her og nu. Derfor kunne han heller ikke nøjes med de bibelske beretninger om Jesus, ja netop beretningerne om Jesu legemlige nærværelse *dengang* skærpede fornemmelsen af hans fravær *nu*. Grundtvig mindedes ham, som han gik og stod og hjalp og helbredte og vakte døde til live, ligesom kvinden i dagens evangelium blev helbredt ved at røre sømmen af hans klædning,

og Jairus' datter blev opvakt af døde. Men Jesus havde dog lovet at være med sine disciple alle dage indtil verdens ende (Matt. 28,20):

»Alle Dage har Du lovet,
Være vil hos Dine Du,
Paa det Ord jeg Alt har vovet,
Ak! men hvor er Du da nu;
Lød det ude, lød det inde:
Leder kun, saa skal I finde,
Ham (overstreget: Du) som høit i Himlen boer,
Ak! jeg fandt dog kun dit Spor!«

Løftet om sin bestandige nærværelse gav Jesus altså i dåbsbefalingen. Og i Matt. 7,7f. hedder det, at den, der beder og søger og banker på, beder og leder, skal nå sit mål. Dette sidste skriftsted hørte hjemme i det dåbsritual, som gjaldt på Grundtvigs tid. Dvs. begge skriftsteder leder tanken hen på dåben, der senere hen i digtet får afgørende betydning. Men indtil nu ser Grundtvig kun *sporene* af Jesus i dem.

De to næste vers, der citeres i prædikenen, er ikke medtaget i nr. 784, men de hører med i denne sammenhæng:

»Hørt jeg har af Kvinder fromme
Fabel var det sikkert ei
At til dem Du plejed komme
Tit velmødt paa Kirke-Vei,
Tit hvor ikkun Hjertet flammer
I det dunkle Bede-Kammer,
Selv jeg mindes dunkel sødt
Mig som Lille Du har mødt!«

Grundtvig har hørt om Herrens nærværelse hos fromme kvinder. Han tænker måske både på kvinderne ved graven påskemorgen, der også var på en slags kirkevej – måske også sin egen mor

og sin barnepige, Malene. Han mindedes selv at have oplevet det under sin fremsigelse af Fadervor som barn. Men også det er fortid:

»Ak, men som en Fabel klinger
Selv for mig den Tale nu
Sværmer-Flok paa Flue-Vinger
Kommer brat min Sjæl ihu,
Og vil jeg paa Bogstav bygge
Jeg omfavner kun din Skygge
Guddomsklar og barnefrom
Men for Hjertet taus og tom!«

Prædikenen går derefter videre: »Saaledes var det nødvendigt, saalænge vi i ethvert koldsindigt (overstregt: eller friste) Øieblik og under al Fristelse ei vidste at gjøre bedre Rede for vor Troes Grund og Kilden til vort store Haab og vor evige Trøst, end ved at sige: saaledes forsikkre de (indføjte: vore) Skriftkloge der staaer i Bibelen, og skiøndt mange andre Skriftkloge forsikkre, det staaer der i Grunden slet ikke, synes vi dog selv at Vores har Ret, Noget, Man ei behøver lang Erfaring for at vide, er kun som et Straa i Skibbrud at holde sig ved, naar Troen virkelig fristes, kun en vandløs Brønd at øse Haabet og Trøsten og Frimodigheden af i virkelig mismodige og sorrigfulde Timer«.

Vi har nu omtalt de fire vers, der citeres i prædikenen den 13. november. Hele salmen (12 vers) trykkes først den 24. december 1836, og af salmen i den endelige form er det her vers 1–2 og 4 og 6, der oplæses den 13. november. Salmen var som sagt næppe helt færdig; den blev sandsynligvis først fuldendt i og med den afklaring, som prædikenen gav Grundtvig.

I det just anførte afsnit af prædikenen, omtales Bibelen sørgmodigt som den kilde, Grundtvig gerne ville øse af. I den endelige salme belyses forholdet til Bibelen i form af verdens hån (vers 3 i Sang-Værket = vers 3 i nr. 784):

Naar jeg lydt dit Navn bekiender,
 Guddoms-Navnet, paa dit Bud,
 Verden spodsk mig Ryggen vender,
 Spørger: hvor er nu din Gud?
 Har du Ham i Guddoms-Fylden?
 Staaer Han i din Bog paa Hylden?
 Taler der Han himmelsk sødt?
 Blæser der Han Liv i Dødt?

Gud findes hverken i guddomsfylden (dvs. i den af Gud opfyldte verden, det syn, som visse romantiske filosoffer hyldede) eller i bogen på hylden. Det var netop de to fronter, der var Grundtvigs: på den ene side den schellingske filosofi, der uden modsigelse ville finde forskellige grader af Guds nærvær i verden, på den anden side den bastante bibeltro, fundamentalismen, der vil finde Gud i hvert bogstav i Bibelen. Disse to fronter markerer Grundtvigs livslange kamp for kristendømmens sag.

For de følgende vers' vedkommende (vers 7–9 = vers 4–6 i nr. 784) er prædikenen på 24. søndag efter trinitatis atter interessant at vende tilbage til, fordi prædikenens prosa til dels peger på, hvad der senere i salmen blev til poesi. Det belyses bedst ved at stille prosa og poesi side og side:

Nu derimod, da en god Engel visselig har
 hvasket til vort Hjerte, saa det kom Pagten
 og Løfterne ihu, saa det omfavnede Ordet
 ved Daaben og Nadveren, Herrens Ord, ik-
 ke som Noget, der var udskrevet af en Bog,
 eller skulde hente sin Stadfæstelse og Gyl-
 dighed af de Skriftkloges Lærdom og Oprig-
 tighed, men som et Guddoms-Ord af Her-
 rens egen Mund, som Han har sørget for
 blev talt i Tidens Løb til hans Troende fra
 Slægt [til Slægt], sørget vidunderlig for blev
 talt ogsaa til os, som en kiærlig og guddom-
 melig Hilsen fra Ham, hvortil Han selv paa

Engel ved min høire Side!
 Hvorfor skiænder du saa smaat?
 Hvad er det, jeg selv maa vide,
 Naar jeg tro'r paa Kirkens Drot?
 Hvad var det, Han selv mig sagde,
 Da Han mig i Vuggen lagde?
 Hvad er det, jeg selv har sagt,
 Da med Ham jeg gik i Pagt?

Almagts-Thronen siger Amen evindeligt, see nu er der opgaaet et stort Lys over Barne-Troen, i hvis Skin vi kan smile ad alle Verdens Indvendinger og Spotterier, og hvad der endnu er mere, i hvis Glands vi kan vandre Livets Vei muntre og rolige vente hvert Øieblik at møde Herren, og bevise for os selv, at det er (overstreget: altid aabenbar) aldrig Hans men altid aabenbar vor egen Skyld, naar vi savne Ham, saa holde vi os kun nær til Ham, da holder Han sig visseelig nær til os, da Han altid er os (overstreget: saa n) ligesaa nær som Troens Ord i Mund og Hjerte, nær med Guddoms-Kraften og det trofaste Venne-Hjertet, som Ordet fra (overstreget: A) Begyndelsen, hvorved Alt er blevet, Ordet som var af Begyndelsen hos Gud og var Gud, Ordet som blev Kiød og boede iblandt os med en Herlighed som den Eenbaarnes af Faderen, fuld af Naade og Sandhed, (overstreget: ja Or) thi endnu bliver Guddoms-Ordet (overstreget: saaledes) Kiød paa Herrens Bord og boer ikke blot iblandt os men i os med Guds Herligheds levende Haab som er Christus selv i vort Hjerte.

Pagt! ja Pagt med Hjertens Glæde,
Nu et Lys for mig opgaaer,
Jesus! Du var selv tilstæde,
Nu jeg veed det *hvor* og *naar*,
Haand Du paa mit Hoved lagde,
Grandt jeg veed nu hvad Du sagde,
Hvor jeg døbdes med dit Ord,
Hvor Du bød mig til dit Bord!

Ja, med *Ordet*, som os døber,
Og bespiser ved dit Bord,
Naar for Alt vi Perlen kiøber,
Dig vi har: *Gud Faders Ord*,
Og med dig din Aand og Tale,
Plads og i din Faders Sale,
Døden da har tabt sin Brodd,
Evigt Liv er Ordets Lodd!

Engelen ved hans højre side begynder at skænde på ham!. For Grundtvig er engle ikke som på visse altertavler udsmykkende figurer, men *sendebud*, som ordet engel egentlig betyder. Det er den engel, som Gud har sat ved hvert barn i dåben, den engel, der altid ser den himmelske Faders ansigt. Sådant forstod Grundtvig ihvertfald Matt. 18,10. Det er den engel fra dåben, der tager til orde. Der var noget, der ved dåben lød utvetydigt til den enkelte med navns nævnelse: Modtag det hellige korsens tegn . . . Forsager du . . . Tror du . . . Jeg døber dig . . . Fred være med dig. Både munden, der talte, og hånden, der handlede, var Guds.

I den »kommission«, der stod bagved 46 *Salmer*, opstod efter fremkomsten af 1. udgave en strid om teksten i dette vers. Der kom i 2. udgave i overensstemmelse med Grundtvig i 1868 til at stå:

Hvad var det, han selv mig sagde,
da han hænder på mig lagde?
hvad er det, han selv har sagt,
da med ham jeg gik i pagt?

hvor vægten alene hviler på, hvad Gud har gjort.

Da går der et lys op for den tvivlende og forladte: ved dåben og nadveren er Jesus virkelig til stede i de personligt henvendende og især i nadveren befalende ord: tag det og spis det . . . drik alle deraf . . . gør det til min ihukommelse.

I disse bestemte ord frem for alle andre er Jesus til stede. Det var den erkendelse, Grundtvig nåede frem til. I disse ord var Herrens legeme, kunne han også sige. I disse ord var Jesu legemlighed fortættet til en nutidig virkelighed – i den tilbagevendende gudstjeneste. Ved gudstjenesten gør Herren undere langt større end dem i dagens evangelium. Og derfor kunne Grundtvig slutte prædikenen til 24. søndag efter trinitatis 1836, der er salmens hovedinspiration, således: »Ja den Øverste sagde min Daatter ligger for Døden men kom og læg din Haand paa hende saa bliver hun levende, og veed vi nu (overstreget: hvad det fr) at Hans [Haands-] Paalæggelse i Ordet ved Daaben frugtede til Liv af Døde for vor Sjæl, hvor skulde vi da tvivle om den samme Frugt af Ordet ved Nadveren det er mit Legeme leve vi i den Herre som døde paa Korset, da døe vi i den Levende som sidder ved Guds Høre Amen i Jesu Navn Amen«.

Med sin salme lukkede Grundtvig ikke Bibelen ude, men han præciserede, hvad den betyder for os nu. Derfor er denne gudstjenestesalme, der starter under gudsforladthedens fortegn, også værd at synges idag.

Prædikenen til 24. søndag efter trinitatis 1836 er trykt i *Prædikener . . . i Frederiks-Kirken 1832–39* (Kbh. 1875), men er her citeret direkte efter manuskriptet i Grundtvig-arkivet, fascikel 25. Derfor er Grundtvigs overstregninger og ejendommelige tegnsætning og stavemåde også medtaget.

OM MELODIEN

Af Henrik Glahn

Til gruppen af salmer i det versemål, Grundtvig følger i »Jesus, hvor er du dog henne«, rummer Den danske Koralbog kun én melodimulighed: »Jesus er mit liv i live« af Wessnitzer 1661 (DDK 223). Da vi skulle foretage melodiansættelser til salmebogstillægget, kunne vi naturligvis i det foreliggende tilfælde have nøjedes med at henvise til den kendte melodi. Men dels havde vi en fornemmelse af, at Wessnitzers koral trods alt – dvs. trods ubestridelige kvaliteter og trods dens indsungethed – i længden kan føles en lille smule triviel, dels opdagede vi, at man herhjemme forud for indførelsen af Wessnitzers melodi, der første gang findes i tillægget til Schiørrings koralbog 1783 (jfr. bl.a. nodebilaget til dette årsskrift), havde brugt Crügers melodi, »Du geballtes Weltgebäude« fra 1649, som findes i Pontoppidans salmebog 1742 og enslydende hermed i Guldbergs meloditillæg 1778, nr. 199 med teksten »Jesu, som min Siel saa troelig« (se facsimile i dette årsskrift s. 81).

Også i Breitendichs koralbog 1764 finder vi melodien på side 117 til teksten »Du o skønne Verdens Sæde«, og i alle de tre nævnte samlinger møder vi en fælles afvigelse fra Crügers melodiform i lin. 5–6, som her tildels citerer Wessnitzers melodi. Men den historisk orienterede Schiørring bringer i sin koralbog (nr. 56) 1781/83 melodien tilbage til originalen, selvom han naturligvis i rytmisk henseende helt igennem holder sig til den rene koralform.

Ligesom Schiørring 1783 bringer de efterfølgende koralbøger – Zinck 1801 og Weyse 1839 – både Crügers og Wessnitzers melodi, og først med Berggreens koralbog 1853 udskydes Crüger, hvorved Wessnitzer bliver enerådende frem til idag.

Når vi i »46 Salmer« og dermed i den harmoniserede samling »23 gamle og nye salmemelodier« (Edition Wilhelm Hansen 1976) optager Crügers melodi, nu også rytmisk i originalformen, er der således tale om et forsøg på genoplivelse af en melodi, som havde sin plads i dansk salmesang i mere end 100 år. Og man kan i denne forbindelse godt undre sig over, at Laub ikke fik øje på den.

Det skal dog tilføjes, at den »historiske« begrundelse for at introducere Crügers melodi påny er af mindre vægt end den musikalske kvalitet i selve melodien. Ikke mindst til den fremdragne salme af Grundtvig forekommer den os at passe overordentlig smukt både i »tone« og deklamation:

Johann Crüger 1649

Je - sus, hvor er du dog hen - ne?
selv hvor dig a - po - stel - pen - ne

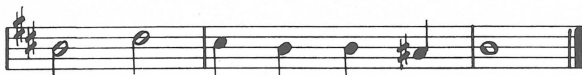
Hjer - tet sø - ger dig om - sonst,
teg - ned af med him - melsk kunst,

som du gik og stod her - ne - de,
nem at fin - de, god at be - de,

tro - fast ven og ta - ler sød,

Her - re o - ver liv og død.

NY FACSIMILE-UDGAVE

Af Torben Schousboe

Tre vigtige kilder til salmesangens historie i Danmark – Thomas Kingo's *Gradual* (1699), Hans Thomissøn's *Den danske Psalmebog* (1569) og Fr. Chr. Breitendich's *Choral=Bog* (1764) – er i de senere år blevet gjort alment tilgængelige i form af facsimile-udgaver på Samfundet Dansk Kirkesang's initiativ (hhv. 1967, 1968 og 1970). Til disse tre udgivelser er der nu føjet en fjerde: en dobbelt facsimile-udgave af Niels Schiørring's *Kirke=Melodierne . . . For Claveer med udsatte Middelstemmer* fra 1781 og hans *Choral=Bog* fra 1783. De to bind er genudgivet i klart og indbydende facsimile-tryk, der på grund af god papirkvalitet og moderne reproduktionsteknik gennemgående fremtræder klarere end original-udgaverne; og de er indbundet hver for sig i blåt lærredsbind af forskellig nuance, der på een gang forener dem til en helhed og adskiller dem fra hinanden. Hvad udseende angår, fortsættes her på bedste måde den statelige række af monument-udgivelser, som Samfundet Dansk Kirkesang har påbegyndt.

Men så sandelig også, hvad indholdet angår. Den, der har prøvet at dykke lidt ned i dansk salmesangs historie og følge nogle kirkemelodiers skæbne fra Reformationen til vor tid, vil have erfaret, at kgl. kammermusicus Niels Schiørring's koralbogsarbejde er centralt placeret i dette forløb, hvis yderpunkter for melodiernes vedkommende markeres af Hans Thomissøn's salmebog på den ene side og af Thomas Laub's og hans arvtageres

udgivelser på den anden. Som disse gik også Schiørring historisk-kritisk til værks ved redaktionen af salmemelodierne, idet han med støtte i et større antal ældre kilder bevidst stræbte mod at holde sig til melodiformer, som han anså som originale. I ganske mange tilfælde vil man derfor opleve et slægtskab, eller ligefrem en lighed, mellem Schiørring's melodiformer og dem, som man finder hos Thomissøn og hos Laub eller Larsen og Wöldike. Hvad disse sidste reagerede imod, var som bekendt dels den stive og døde koral i lige og lange noder, dels »den kirkelige romance« og dens mindreværdige stedsøskende; Schiørring forsøgte på sin side at slå bro hen over et århundredes tiltagende ornamentering og omsyngning af de gamle melodier.

Mens Schiørring's *Kirke=Melodierne* (1781) var beregnet til hjemmebrug ved hus-andagt og lignende og derfor var noteret i firestemmig klavernotation, var hans *Choral=Bog* (1783) beregnet for organisterne til brug ved den offentlige og officielle gudstjeneste i kirkerne og derfor trykt i generalbasnotation. Det er godt, at Samfundet Dansk Kirkesang har valgt at udgive begge disse bøger sammen; derved muliggøres for os et sammenlignende studium af dem og dermed en fornemmelse af, hvorledes Schiørring og hans rådgivere Chr. Ræhs og C. Ph. E. Bach – her taget som eksponenter for deres samtids tradition – tænkte sig generalbas-noterede melodier spillet. Her må vi dog huske, at de to bøger var beregnet for henholdsvis klaver og orgel; og vi kan ikke udelukke muligheden af, at de to instrumenttypers forskellige spillemåde kan have haft indflydelse på udførelsen af satserne. Interesserede i dette aspekt vil have fornøjelse af som yderligere sammenligningsgrundlag at inddrage Schiørring's firestemmige udsættelser af melodierne for vokalkvartet eller instrumenter (*Firestemmige Choralsange for Fire Syngestemmer, Zinke og Basuner, eller andre beqvemme Instrumenter . . . 1783*).

Som indledning i den foreliggende dobbelt-udgivelse har *Ea Dal* skildret Niels Schiørring's arbejde som koralbogsudgiver og dertil føjet en oversigt over melodiernes kildeforhold. I tilgift til noderne får man her en interessant og velskrevet lille afhandling, hvoraf en del er baseret på førstehånds kildestudier af arkivmateriale og således øger vor viden om dansk kirkesangs historie.

»Koralsamlingen knytter sig til »Psalme-Bog eller Samling af gamle og nye Psalmer«, som udkom 1778. Den går under navnet »Guldbergs Salmebog« efter den ene af de to udgivere, kabinetssekretæren hos Christian VII *Ove Høegh-Guldberg*; den anden var Sjællands biskop *Ludvig Harboe*. Som salmebogens tilnavn antyder, var det især Guldberg, der var aktiv i udgiverarbejdet, og det er også ham, der har taget initiativ til at overlade udfærdigelsen af en tilhørende koralbog til kongens kammermusik *Niels Schiørring*.«

Det fremgår af Ea Dal's indledning, hvorfra dette citat er hentet, at Schiørring var igang med arbejdet allerede i 1778, og at han egentlig havde tænkt sig, at hans koraludgivelser skulle udkomme samtidig; men udstedelsen af det kongelige privilegium, som var en nødvendighed for udgivelsen, voldte problemer og trak i langdrag. De to års interval mellem *Kirke=Melodierne* og *Choral=Bog*, som jo fra Schiørring's hånd var to sider af samme sag og udarbejdet under eet, kan forklares herved; til *Kirke=Melodierne*, som var beregnet til hus-andagt, kunne der umiddelbart gives privilegium, men *Choral=Bog* var tænkt anvendt ved den offentlige og kongeligt forordnede gudstjeneste og måtte derfor til udtalelse hos en officiel kommission. Udgivelsen af *Kirke=Melodierne* kom derved til at falde sammen med indførelsen af den nye salmebog i de københavnske kirker. Ifølge Henrich Ussing: *Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater, med dens vigtigste Fordele og Mangler samt muelige Forbedringer* IV,1 (1788) § 297 var den nye salmebog blevet approberet 2. februar 1778 og straks indført i hof- og slots-menighederne; fra 1. søndag i Advent 1781 blev den indført i de københavnske kirker. To år senere blev den indført i alle købstads-kirker i Danmark og Norge, hvilket kom til at falde sammen med den forsinkede udgivelse af Schiørring's *Choral=Bog*. Samme Ussing, der i sit omfangsrige skrift på fremsynet måde advokerer for kirkesangens forbedring, var i øvrigt som flere andre i samtiden kritisk indstillet over for den nye salmebog, som desuden var meget dyrere i anskaffelse end de seneste udgaver af den almindeligt udbredte og benyttede Kingo-salmebog. Hertil kom, at Schiørring's koraludgivelser synes at have indeholdt for mange ube-

kendte melodier – et indicium for, at Pontoppidan's salmebog og Breitendich's koralbog næppe har haft den store udbredelse; for ifølge Ea Dal er der hos Schiørring kun otte melodier, som ikke findes enten hos den ene eller den anden af forgængerne.

Sikkert har imidlertid også Schiørring med sine melodi-redaktioner, der bevidst knyttede an til original-versionerne, afvejet noget fra samtidens salmesangstradition. For på foranledning af den kongeligt udnævnte kommission måtte han udarbejde et tillæg til koralbogen (og dermed til de samtidigt udgivne *Firestemmige Choralsange*), indeholdende syv melodier; af disse var tre (*Jesus er mit Liv i Live*, *Herre Jesu Christ! dig til os vend* og *Nu takker alle Gud*) at betragte som alternative melodier, mens fire anførtes på grund af melodiske varianter, som må have været indsungne (i tilfældet *Guds Godhed ville vi prise* er der dog ikke tale om melodisk variantforhold, men blot om en ændret harmonisering i 2. linie, hvilket kunne tyde på, at også udsættelserne kan have været undergivet autorisationens udelukkelsesprincip).

I sin indledning skriver Ea Dal om forholdet mellem Schiørring's *Kirke=Melodierne* og hans *Choral=Bog*: »De to udgaver adskiller sig for melodistoffets vedkommende ved, at Choral-Bogen fra 1783 bagest har et tillæg med varianter til visse melodier samt enkelte nye, som ikke findes i Kirke-Melodierne fra 1781.« Og således forholder sagen sig, når man vurderer den ud fra de eksemplarer, der findes i offentlige samlinger her i landet. Men som et bog-historisk kuriosum skal det her nævnes, at Niels Schiørring – som den grundige mand han var – også udarbejdede et tillæg til *Kirke=Melodierne*, svarende til tillægget i *Choral=Bog* men blot firestemmigt udsat for klaver. Dette tillæg på fire sider tryktes sammen med *Choral=Bog* og derfor på samme papir; og forlæggeren Gyldendal lod det så lime ind i (i hvert fald en del af) restoplaget af *Kirke=Melodierne*, hvorved denne udgave blev indholdsmæssigt a-jour-ført og identisk med udgaverne fra 1783. Gyldendal nævnte ikke dette forhold, da han i tre enslydende annoncer i *Kjøbenhavns kongelig allernaadigst privilegerede Adresse=Contoires Efterretninger* (20/5, 17/6 og 23/6 1783) averterede Schiørring's koraludgivelser til salg. Men i mit private eksemplar af *Kirke=Melodierne*, som altså må stamme fra Gyl-

dendals restlager af bogen, findes tillæget. Det bringes som bilag til denne årgang af Dansk Kirkesangs årsskrift til oplysning for læserne og til glæde for de mange, der enten allerede har købt eller forhåbentlig vil købe den her omtalte dobbelte facsimile-udgave af Niels Schiørring's *Kirke=Melodierne* og *Choral=Bog*.

